

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Coğrafyası

Dursun Can EYÜBOĞLU¹

Öz: Dede Korkut Destanları, Korkut bilimi, içerisinde nüshalar, varyantlar, yazmalar, derlemeler, kitaplar, makaleler, tezler, bildiriler, yazılar olan; tarih, arkeoloji, coğrafya, dil bilimi, edebiyat, halk bilimi, etnografya, antropoloji, paleografya, psikoloji, sosyoloji gibi birçok bilim dalıyla ilişkili geniş bir alandır. Dede Korkut'ta geçen kişilere, özelliklerine, topluma, hayvan ve bitkilere, canlılara, doğaya, yiyecek-içecekler, giyim-kuşama, dile, kültüre, sanata, ekonomiye, sosyal ilişkilere, inanışlara, gelenek-göreneklere bakıldığında belirli veya belirsiz olarak temelde Orta Asya, geniş Avrasya coğrafyası görülmektedir. Dede Korkut coğrafyası, Tanrı Dağları, Sirderya-Talas-Çu-İli kıyıları, Hazar-Aral-Balkaş-Baykal gölleri, Altaylar-Ötüken, Karadeniz'den-Kafkasya'dan-Hazar'dan Gobi'ye-Sarı Irmak'a uzanan geniş coğrafyayı içermektedir. Dede Korkut Kitabı'ndaki üçüncü boy Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'dur. Boyun konusu, bir gencin kahramanlık gösterip ad alması, evlenmesi, tutsak düşmesi, başkasının eşine talip olması, kahramanın kurtulup evine, yurduna dönmesi, ailesiyle, eşiyle mutlu bir hayat sürmesidir. Bu boy Dede Korkut'ta çok kişinin adının geçtiği boylardan biridir. Boyun başkahramanı Bamsı Beyrek'tir. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda tarihî-coğrafi-edebî-kültürel olarak başlıca iki coğrafi tabaka bulunmaktadır: Alt Coğrafya ve Üst Coğrafya. Boyun Bamsı Beyrek adlı bir Türkmenistan varyantının ve çok sayıda rivayet varyantının olması, Orta Asya'da geniş yayılım gösteren varyantı Alpamış ve destandan türemiş Kozi Körpeş-Bayan Sulu, Aşık Garip, Şahsenem-Garip, Boz Oğlan-Yusuf Ahmet, Sayatlı Hemra, Şah Kasım, Dengiboz gibi birçok varyantının olması, boyda geçen birçok yer adı, boyun Oğuzların Hazar'ın batısına, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden önceye, Orta Asya'da bulundukları 10-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Destanın çeşitli motifleri, kaynaklara geçen ve yaşayan varyantları, ilişkili sözlü kültür ürünleri geniş bir coğrafyada görülmektedir. Bu boy Dede Korkut'ta çok yer adının geçtiği boylardan biridir. Boydaki coğrafya açıktır. Batı Göktürk coğrafyasıdır. Bu coğrafyada Aladağlar, Karadağlar/Karacuk, Türkistan, Demirkapı, Garcistan, Amuderya, Bayburd Hisarı/Baybövürt Kalesi yer almaktadır. Boyda ayrıca Rum Eli/İstanbul'dan, Tana Sazı'ndan bahsedilmiştir. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Aladağ, Amit Suyu, Avnik Kalası, Bam Bam Depe, Bayburd Hisarı, Demirkapı, Dış Oğuz/Taş Oğuz, Gürcistan, İç Oğuz, İstanbul, Karadağ/Karacuk, Oğuz/Oğuz Eli, Rum/Rum Eli, Tana Sazı, Türkistan yer adları geçmektedir. Bu çalışmada Dede Korkut'taki Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun coğrafyası incelenmiştir. Anlatıda geçen coğrafyanın çok geniş bir alanı kapsadığı, Orta Asya/Avrasya coğrafyasıyla ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Bamsı Beyrek, Banu Çiçek, Destan, Coğrafya.

The Geography of The Tribe of Bamsi Beyrek, Son of Kam Böri

Abstract: The Dede Korkut Epics, Korkutology is a wide field that includes copies, variants, manuscripts, compilations, books, articles, theses, reports, writings; and is related to many branches of science such as history, archaeology, geography, linguistics, literature, folklore, ethnography, anthropology, paleography, psychology, sociology. When we look at the people mentioned in Dede Korkut, their characteristics, society, animals and plants, living things, nature, food and drinks, clothing, language, culture, art, economy, social relations, beliefs, traditions and customs, we see, whether clearly or indistinctly, the geography of Central Asia, the wider Eurasia. The geography of Dede Korkut includes the Tanrı Mountains, the shores of Sirderya-Talas-Cu-İli, the Caspian-Aral-

¹Araştırmacı Yazar, Şair. Türkiye-İstanbul. Email: dursuncaneyuboglu@gmail.com. Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4163-0976>.

Balkas-Baikal lakes, the Altays-Otügen, the vast geography extending from the Black Sea-Caucasus-Caspian to the Gobi-Yellow River. The third epic in the Book of Dede Korkut is The Tribe of Bamsi Beyrek, son of Kam Bori. The subject of the epic is a young man who shows heroism and gets a name, gets married, is captured, someone wanting his wife, the hero is saved, returns to his home, country, and lives a happy life with his family, wife. This epic is one of the epics in which many people's names are mentioned in Dede Korkut. The protagonist of the epic is Bamsi Beyrek. There are two main geographical layers in The Tribe of Bamsi Beyrek, son of Kam Bori, in terms of historical-geographical-literary-cultural aspects: Lower Geography and Upper Geography. The existence of a Turkmenistan variant of the epic called Bamsim Birek and numerous narration variants, the variant Alpamis that is widely spread in Central Asia and many variants derived from the epic such as Kozi Korpes-Bayan Sulu, Asik Garip, Sahsenem-Garip, Boz Oglan-Yusuf Ahmet, Sayatli Hemra, Sah Kasim, Dengiboz, many place names in the epic indicate that the epic belongs to a history older than the 10th-11th centuries when the Oghuzs were in Central Asia, before their migration to the west of the Caspian Sea, to Anatolia-Azerbaijan. The various motifs of the epic, its variants that are recorded in sources and living, related oral culture products are seen in a wide geography. This epic is one of the epics in which many place names are mentioned in Dede Korkut. The geography of the epic is clear. It is the geography of the Western Gokturks. In this geography, there are Aladaglar, Karadaglar/Karacuk, Turkistan, Demirkapi, Garcistan, Amuderya, Bayburd Hisari/Baybovurt Kalesi. Rum Eli/Istanbul, Tana Sazi are also mentioned in the epic. In The Tribe of Bamsi Beyrek, son of Kam Bori, the place names Aladag, Amit Suyu, Avnik Kalasi, Bam Bam Depe, Bayburd Hisari, Demirkapi, Dis Oguz/Tas Oguz, Gurcistan, Ic Oguz, Istanbul, Karadag/Karacuk, Oguz/Oguz Eli, Rum/Rum Eli, Tana Sazi, Turkistan are mentioned. In this study, the geography of Kam Bori'nin Oglu Bamsi Beyrek Boyu in Dede Korkut was examined. It has been concluded that the geography mentioned in the narrative covers a wide area and is related to the Central Asian/Eurasian geography.

Keywords: Dede Korkut, Bamsi Beyrek, Banu Cicek, Epic, Geography.

Giriş

Türklerin tarih boyunca sahip oldukları dil, edebiyat, kültür değerlerini anlatan birçok metin vardır. Bunlar arasında yer alan Dede Korkut Oğuznameleri'nde Türklerin töreleri, gelenek-görenekleri, gündelik yaşam tarzları, hayat felsefeleri açık, canlı, kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır. Dede Korkut metinleri, kendi adının ve ününün ötesinde dil, edebiyat, felsefe, töre değerlerine sahip metinlerdir. Çünkü gündelik yaşamı bütün ayrıntılarıyla anlatırlar, ileri düzeyde metaforik üsluba sahiptirler, derin yapıda büyük semboller ifade eden bir sanat eseridirler. Dede Korkut'ta Türk halk inanışları, kadın-erkek ilişkileri, toplumsal ritüelleri, ad verme geleneği, savaş ve barış kavramları, töreleri, geleneksel törenleri vd. hakkında çok önemli bilgiler vardır. Bu yüzden eser, yalnızca bir dil metni değil, diğer sosyal bilim alanlarında da Türkler hakkında kullanabilecek verilere sahiptir. Dede Korkut'ta Türklüğün derin kökleri görülmektedir. Bunlardan ilk akla gelenlerden kahramanlık, yurt sevgisi, aile, cömertlik, kadın, doğa sevgisi, inanışlar bu metinlerde en dikkat çeken konulardır (Akar, 2019, s. 76-79).

Dede Korkut Destanlarının destan, hikâye, efsane, masal, mit vb. birçok farklı türde birçok varyantı vardır. En bilinenleri, metinlerin keşfedildikleri yerlerin adları olan *Dresden* ve *Vatikan* isimleriyle tanınan iki nüshası olan *Dede Korkut Kitabı*'dır. Eserin bu nüshalardan kopya yoluyla oluşturulmuş bir *Berlin* kopyası da vardır. Destanın bir varyantı ise *Türkmen Halk Nüshası* adını taşıyan Türkmen/Türkmenistan varyantıdır. Destanın bir varyantı da 2019 yılında keşfedilmiş olan *Türkmen Sahra/Günbed* yazmasıdır. Destanın yeni keşfedilmiş olan *Ankara*, *Bursa* yazmaları da vardır. Destanın Türk halklarından ve öteki milletlerden yapılan birçok başka derleme varyantı da vardır. Dede Korkut konusu veya Türk dünyasının çeşitli bölgelerindeki adlarıyla Korkut bilimi, Korkutşinaslık, Korkuttanuv; oldukça geniş bir alanı kapsayan,

içerisinde nüshalar, varyantlar, yazmalar, derlemeler, kitaplar, makaleler, tezler, bildiriler, yazılar vd. olan; tarih, arkeoloji, coğrafya, dil bilimi, edebiyat, halk bilimi, etnografya, antropoloji, paleografya, psikoloji, sosyoloji vd. birçok bilim dallarıyla ilişkisi olan büyük bir alandır. Gelecekte yapılacak yeni çalışmalarla ve keşiflerle, ortaya çıkacak yeni alt bilim dallarıyla ve onlarla ilişkileriyle alanı çok daha büyüyecektir.

Dede Korkut Hikâyeleri, aynı dönemde aynı bölgede yaşayan ve birbirlerine çeşitli şekillerde bağlı olan Oğuz beyleri çevresinde toplanmıştır. Her hikâye, esas olarak bir beyin macerası olsa da öteki beylerin de katıldıkları veya isimlerinin karıştığı bir olaylar silsilesidir. Ön planda beyler olmakla birlikte, beylerin çevresi ve yaşayışı canlandırılırken âdetleri, gelenekleri ve çeşitli yönleriyle Oğuz kavminin yaşamı hikâyelere yansıtılmıştır (Ergin, 1989, s. 24).

Dede Korkut; *Alpamış*, *Kozı Körpeş Bayan Sulu*, *Köroğlu*, *Oğuz Kağan (Oğuzname)*, *Koblandı*, *Ak Köbek* ve daha birçok destan, hikâye, efsane, masal ile ilişkilidir. Dede Korkut, aynı zamanda birçok destan ve hikâyenin oluşmasına da kaynaklık etmiş olup bugün birçok Dede Korkut anlatısı aynı zamanda başka destan, hikâye, efsane, masal adları altında yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde Türk dünyasında anlatılan birçok anlatı da aslında Dede Korkut'un isim ve şekil değiştirmiş bir varyantıdır. Bu bakımdan Dede Korkut, Türk destanlarının atasıdır (Eyüboğlu, 2024, s. 104-105).

1. Dede Korkut Coğrafyası

Birçok araştırmacı, Dede Korkut anlatılarının coğrafyası ile ilgili olarak görüşler dile getirmişlerdir. Burada destanı çeşitli yönleri açısından değerlendiren bu görüşlerin bazılarında bahsedilecektir:

Wilhelm Barthold'a göre Oğuzlar, Korkud ve Kazan Beg ile ilgili destanları, *Azerbaycan*, *Kafkasya*, *Anadolu*'nun Türkleşmesi zamanında Selçuklu devrinde, 11-12. asırlarda batıya taşımışlardır (Barthold, 1900, s. 76'dan aktaran Jirmunskiy, 1961b, s. 471). Böylece Barthold Dede Korkut Destanlarının tarihini ve dolayısıyla coğrafyasını *Orta Asya* ile ilişkilendirmektedir.

Pertev Naili Boratav'ın belirttiğine göre Oğuzların Anadolu'ya son büyük göçünden önce, gerek *Azerbaycan*'a gerek *Anadolu* içlerine doğru sızmaları olmuştu. Sonraki devre ait menkıbevi tarihler ile destanlar da bunları uzun bir devir sürmüş bir yayılma ve yerleşme hareketi gibi göstermişlerdir. Selçuklu devri öncesinde yapılmış bu akınlar, destani mihver değiştirme hadisesini, yani gerçekte Oğuzların *Sirderya*'nın kuzeyindeki hatıralarının, sonradan geldikleri *Doğu Anadolu* ve *Azerbaycan*'daki olaylara uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Dede Korkut Hikâyelerinin bir kısmında, her birinin ünlü işlerini sayıp belirten destani klişeler hâlinde Oğuz beylerinin adları sıralanır; bu türlü ifadeler, *Şecere-i Terakime*, *Topkapı Oğuznamesi*'nde ve

diğer bazı eski eserlerde de görülen destani klişelerdir. Bunlar, aslında Oğuzların *Sirderya* bölgesindeki yurtlarında ortaya çıkmış ve sonradan Oğuzlarla birlikte *Anadolu-Azerbaycan* yöresine getirilmiş hazır kalıplardır (1958, s. 56). Boratav'ın buradaki tespitleri Dede Korkut'un tarihî coğrafyası hakkında değerli bilgiler içermektedir. *Orta Asya*'daki, geniş *Avrasya* coğrafyasındaki eski Türk yurtlarında ortaya çıkan anlatılar, sonradan Türklerin/Oğuzların göçlerine paralel bir şekilde gelişme göstermiş, yeni tarihî-coğrafi-kültürel unsurları da bünyesine katarak *Anadolu-Azerbaycan-Kafkasya* coğrafyasında mahallileşmiştir. Dede Korkut'taki birçok boyda, özellikle coğrafya ile ilgili olarak birçok yer adında bunun izleri görülmektedir. Kahramanların tanıtımında kullanılan klişe ifadelerde de bununla ilgili izler vardır.

Emin Abid'e göre Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatıların meydana geldiği coğrafi yerler eski *Azerbaycan* sahasının tamamıyla katıldığını göstermektedir: *Mardin kalesi, Bayburt hisarı, Ak Hisar, Trabzon, Garadeniz, Sadlık dağ, Akbaza, Gürcistan ağzı, Göyce denizi, Gence, Demir kapı, Kara Derbend, veya Darvand* vb. Bu yerleri harita üzerinde birbirine bağlayınca, *Doğu Anadolu* olarak adlandırılan eski *Ermenistan ve Karadeniz*'den *Derbend* kentine kadar uzanan bir alan görülmektedir. *Güney Kafkasya* da buraya dâhildir. Her ne kadar belirtilmese de olayların gidişatından *Kuzey İran*'ın da bu sahanın güney eteğini oluşturduğu söylenebilir. Örneğin, *Derbend* ve *Gürcistan*'a kâfirleri yağmalamaya giderken akarsulardan geçildiğinden bahsedilmiştir ki bunlar *Kür* ve *Araz* nehirleri ile kollarıdır (Abid'den aktaran Hüseyinoğlu, 1998, s. 48).

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'in eserinde belirttiğine göre Dede Korkut'ta, yerleşik yabancı bir kavim halkının hâkimi durumunda bulunan veya eskiden beri yerleşik yaşam süren bir ülkenin sınırındaki kent ve kalelere akınlar düzenleyen, savaşçı, tam veya yarı göçebe bir kavim tasvir edilmektedir. Dede Korkut Kitabı, *Güney Kafkasya* ve *Anadolu*'da 15. yüzyılın ikinci yarısında Oğuzlar arasında ağızdan ağıza aktarılan Oğuz bahadırılıklarına ait destani şekle uymaktadır. Bununla birlikte, bu yiğitlik destanları ve manzumelerin önemli bir kısmı ilk olarak 9-10. yüzyıllarda Oğuzların eski yurdu olan *Sirderya* boylarında ortaya çıkmış ve Selçuklu hanedanının hâkimiyeti altındaki bir kısım Oğuzların *Kuzey İran* eyaletleriyle *güney Kafkasya* ve *Anadolu*'yu ele geçirdikleri 11. yüzyılda *Yakın-Doğu*'ya geçmiştir. Dede Korkut destani hikâyelerinin her biri, Oğuzların iki ayrı tarihî safhasında destan külliyatına katılmış olup bununla birlikte her bir anlatı özellikle *Orta Asya* ve *Yakın Doğu*'ya ait eski tarih ve folklor malzemesinin izlerini taşımaktadır (1961, s. 611-612).

Muharrem Ergin'in eserinde yazdığına göre Dede Korkut'taki coğrafi durum, belirsiz Oğuz ülkesi, Dede Korkut'un kaynağıyla değil, metnin tespitiyle ilgilidir. Bu belirsiz coğrafya, Oğuz

ülkesi olarak gösterilen bu adsız tabiat, Dede Korkut'ta geçen Oğuz illerinin bu bölgede değil, Oğuzların *Orta Asya*'daki eski yurdunda olduğunu göstermektedir. Buradaki sözde Oğuz ülkesinin, ismiyle geçen tek tabiat parçası *Kazılık* dağıdır. Bu dağ da Oğuzların *Sirderya* dolaylarındaki eski yurdundadır. Dede Korkut'ta geçen yer adları ikiye ayrılabilir: birincisi, hikâyelerdeki olayların geçmiş gösterildiği asıl alan içindeki yerler; ikincisi ise olayların geçtiği alan dışında kalan ve çeşitli nedenlerle adları geçen yerler. Dede Korkut'ta Oğuzlar göçebedirler, kaleleri veya kentleri yoktur. Saf bir doğayla iç içe yaşarlar. Hikâyelerin geçmiş gösterildiği alanın ortasında, Oğuzların yaşadıkları, *Oğuz* veya *Oğuz İlleri* olarak adlandırılan, Oğuzların oturdukları bir ülke vardır. Oğuz ülkesi *İç Oğuz* ve *Taş (Dış) Oğuz* olarak adlandırılmaktadır. *İç Oğuz*'a *Üç Ok* ve *Taş Oğuz*'a *Boz Ok* denilmektedir. Dede Korkut Kitabı'na göre Oğuz İlleri, günümüzdeki *Kuzeydoğu Anadolu*'da gibi görülse de ve Oğuz'un sınırından bahsedilmişse de bunların nereler olduğu belirtilmemiştir. Her beyin bir yurdu ve bir ordusu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunların da yerleri ve sınırları belirtilmemiştir. Hikâyelerde ayrıca, hareket alanı dışında kalan, temas edilen yerler de *İstanbul*, *Rum*, *Şam*, *Mekke*, *Medine*, *Türkistan* ile *Türkistan*'daki bazı dağlardır. Bezirgânlar, Beyrek'e armağanlar almak için *İstanbul*'a gelir; Deli Dumrul şöhretinin *Rum*'a, *Şam*'a yayılmasını ister; Uruz ağaca seslenirken onun *Mekke* ile *Medine*'nin kapısı olduğunu söyler; Bayındır Han ile Kazan Han'ın tanıtımlarında *Türkistan*'ın direği olduğu vurgulanır; *Türkistan*'ın bazı dağları da bazı nitelendirme ve seslenmelerde geçer (1989, s. 51-53).

Mehmet Fahrettin Kırzioğlu'nun çalışmasında bahsettiğine göre Dede Korkut Kitabı ile buna benzeyen Oğuzname bölümleri; Selevkoslular'ı *Horasan* ile *İran* ve *Mezopotamya*'dan kovarak büyük bir devlet kuran Arsaklı/Arsakid/Eşkaniyan Hanedanı'nı (M.Ö. 256-M.S. 226) çıkaran Batı Arsaklı veya Küçük Arsaklı (M.Ö. 149-M.S. 429) kolunun atlı göçebe yaşayışlarını anlatan destanlardır. *Oğuz Elleri*'nin başkentleri *Sürmelü* (Armavir/Iğdır-Karakalası) ile *Ağca-Kala* (Erovantaşad/Digor'daki Mireni-Karabağ) idi ve Dede Korkut'taki yer adları, *Mardin* ile *Dağıstan*'daki *Demirkapu* arasındaki coğrafyada yer almaktadır (1963, s. 363). Tofik Hacıyev'in eserinde yazdığına göre Dede Korkut'taki olayların geçtiği coğrafya konusunda, bazen obraz gibi yer adları (*Türkistan*'ın direği, Karacüğün aslanı, Emet suyunun kaplanı teşbihleri), bazen de Oğuz yiğitlerinin akın yaptığı yerler [Bayburd, Düzmürd, Onik (Avnik), Pasin kaleleri] görülmektedir. *Karacuk*'un *Sirderya* sahilinde dağ adı olduğu söylenmektedir. Oysaki *Azerbaycan*'da da aynı adı taşıyan dağ vardır. Ya da *Emet* suyunun *Dicle* olduğu söylene de bazıları *Amit soyu*, *Ümmet soyu* vb. olarak söylemektedir. *Bayburd*, *Trabzon*, *Onik* (Avnik), *Rum* vs. toponimlerine göre mesken Türkiye'de kabul edilirse bu özünü yansıtmaz, çünkü Oğuzlar bu yerlere sadece akın veya ticaret amacıyla gitmişlerdir (1999, s. 8).

Abdimalik Nisanbayev'in dile getirdiğine göre Dede Korkut Kitabı 15. asırda yazıya geçirilmiş olsa da destanların 7. yüzyılda oluştuğu, aradan yedi asır geçtikten sonra *Kaf Dağı*'nı aşarak Anadolu'ya gelip yerleşen Türk neslinin ata yurduna duyduğu özlem nedeniyle hafızalarında kalmış olan Dede Korkut Destanı'nı yazıya geçirdiği de gerçektir. Dede Korkut Destanı, ata yurttan uzaklara giden Türklerin hafızalarında yedi asır unutulmadan korunmuş ise ata yurdunda adı dillere destan olup efsaneleşmiş olmalı ki gerçekten de böyle olmuştur. Dede Korkut mirası, tüm Türk halklarının 7. yüzyıldan sonraki kültürünün temel taşlarından biri olup Korkut, 8-9. yüzyıllarda *Sırderya* kıyılarında yaşamış bir tarihî şahsiyettir, olasıdır ki bugünkü Türk halklarının parçalanmadan önce doğuda büyük *Çin Seddi*'nden batıda *Derbent* kentine kadar uzanan Ulu Bozkırı yönetmiş olan Türk Hanlığının (Gök-Türk) dağılma döneminde yaşamıştır (2000, s. 4-5).

Fuzuli Bayat'ın belirttiğine göre Dede Korkut Oğuznameleri, her şeyden önce epik düşüncenin bir ürünü olduğundan tarihî olayları kısmen yansıtmış olsa da epik dünyanın mekânı ve zamanı bakımından değerlendirilmelidir. Destanların çoğunda olaylar belli olmayan bir mekânda ve belli olmayan bir zamanda meydana gelmiş, aynı zamanda somut bir şekilde belli olan yer ve kent adları da anılmıştır. Ancak yine de destandaki olayların bu somut coğrafi yerlerle doğrudan doğruya bir ilgisi yoktur, varsa da somut coğrafi adlar da epik mekânın sınırlarına alınmıştır (2016, s. 126-127). Elmeddin Elibeyzade'ye göre Dede Korkut'ta tasvir edilen olayların esas mekânı *Kafkasya* ve *Azerbaycan* arazisidir. Oğuz kahramanları av avlayıp kuş kuşlamak, kız beğenmek, evlenmek gibi amaçlarla *Azerbaycan* sınırlarını aşarak *Gürcistan*'a, *Karadeniz* kıyılarına, *Abhaziya* eline kadar giderler ve yine yurtlarına dönerler. Bu yurt *Azerbaycan*'ın günümüz arazisine tam uygun gelmekte ve biraz da kenarları aşmaktadır. Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatılar bu arazide yaşayan halkın-*Azerbaycan* Türklerinin bedii kahramanlık tarihidir ya da bu tarihin parlak bir sayfasıdır (1999, s. 17).

Üçler Bulduk'a göre Türk tarihinin en eski devirlerinden 16. yüzyıl Osmanlısına kadar uzanan tarihî izler, Dede Korkut Destanlarının hangi zamana ait olmasını veya hangi yerde yazıya geçmesini ön plana çıkarmaz, tersine Dede Korkut'ta tasvir edilen olaylar, Türk kültürünün, tarihinin çok geniş bir coğrafyayı, zaman ve mekân kavramının da üstüne çıkarak nasıl birleştirdiğini öne çıkarmaktadır (1997, s. 467). Metin Ekici'nin eserinde belirttiğine göre Türkistan/Türkmen Sahra/Günbed yazmasında, soylamalarda bölge, kent, illerden bahsedilerek âdeti bir Dede Korkut coğrafyası çizilmekte, *Kazakistan*'ın *Mangışlak* bölgesinden, *Kafkasya*, *Rumeli*, *Mısır*'a kadar uzanan coğrafya tanıtılmaktadır ve bazı kentler kültürel hafızadaki unsurlarıyla açıklanmaktadır. Bu durum Oğuz boylarının tarihte doğudan batıya yaşadıkları coğrafyanın genişliğini göstermektedir (2019, s. 23). Erman Artun'a göre Dede Korkut

Hikâyeleri, Türk tarihinin derinliklerinde yatan birçok olayların derin izleriyle örülüdür. Bu izler eski Türk tarihinin birçok destanlaşmış unsurlarıyla Oğuzların önce *Orta Asya* ve *Türkistan* coğrafyasındaki ilk yurtlarında, sonra batıda *Doğu Anadolu* ve *Azerbaycan* sahasında yaşadıkları tarihin geniş yansımaları şeklindedir (2015, s. 26).

Tuğba Akkoyun Koç'a göre Dede Korkut'ta birçok yer adı geçmektedir. Bunların bazıları *Oğuz Eli* olarak adlandırılan yurdun içinde, bazıları düşmanların bulunduğu yerdedir. Olaylara mekân olan yerlerin dışında, soylamalarda yer alan ve hatıralara dem vuran yer adları da görülmektedir. Oğuz'la ilgili yerler: *Karacuk, Kapulu Kara Dervend, Pasın, Türkistan, kâfir serhaddi* (Cızıglar, Aglagan, Gökçe Tag), *Agca Kala Sürmeli, İç Oguz, Taş Oguz, Salahane Kayası, Berde, Gence, Şerüğüz, Dere Şam, Arku Bel, Gün Ortac, Ak Kaya, Ak Saz*. Düşman yerleri ve diğerleri: *Gürcistan, Bayburd, Demür Kapu Dervend, Mardin, Rum eli, Rum, Şam, İstanbul, Abkaza eli, Tırabuzan, Tomanın Kalesi, Sancıdan, Karun eli, Ayasofya*. Dinî yerler: *Mekke, Medine, Arafat*. Dede Korkut'ta İç Oğuz ve Dış Oğuz'un yurdun farklı yerlerinde yaşadıkları açıktır. *Oğuz Eli*'nin konumu tam olarak verilmemiştir. Yer adları (dinî yerler hariç) Oğuzların oturdukları yerlerin çevresinde yer almaktadır (2020, s. 215-216).

Dede Korkut'ta adı geçen yerler üçe ayrılabilir: birincisi, destanların *Orta Asya*'da olduğu döneme ait yerlerdir. Bunlar destanlarda bazen aynen korunmuştur bazen ise üst coğrafyanın da etkisiyle kısmen değişerek kullanılmayı sürdürmüş yerlerdir. Örneğin; *Aladağlar, Karadağlar, Karaçuk, Kazılık Dağı, Gökçe Deniz, Türkistan, Demirkapı*. İkincisi, *Orta Asya*'daki eski yurttaki yer adlarının yeni yurttaki kısmen değişikliğe uğradığı yer adlarıdır. Örneğin; *Amıt suyu, Bayburd, Gürcistan*. Üçüncüsü, destanlara sonradan katılmış yer adlarıdır ki anlatılarda yalnızca birkaç yerde, çoğunlukla da tek bir kez geçen yer adlarıdır. Örneğin; *Umman Denizi, Diyarbekir, Mardin, Berde, Gence, Mekke, Medine* (Eyüboğlu, 2023b, s. 44).

Anadolu-Azerbaycan coğrafyasındaki *Aladağ*'dan daha büyük olan *Ağrı Dağı*'nın, *Karaçuk*'tan daha büyük olan *Kafkas Dağları*'nın, *Gökçe Göl*'den daha büyük olan *Van Gölü*'nün adları Dede Korkut'ta hiç geçmez; *Erzurum, Van, Tiflis, Erivan, Tebriz* gibi bölgenin en büyük tarihî kentlerinin adları Dede Korkut'ta hiç geçmez; bölgede bulunan *Gürcü, Ermeni, Ermenistan, Laz, Lazistan* gibi kavim ve yer adları Dede Korkut'ta hiç geçmez. Oysaki Dede Korkut Destanlarında adları geçen *Aladağlar, Karadağlar, Gökçe Göl* vb. coğrafi yerler *Orta Asya* coğrafyasında tam karşılığını bulmaktadır: *Aladağlar* (Tanrı Dağları), *Karadağlar, Gökçe Deniz* (Balkaş Gölü), *Amıt Suyu* (Amuderya); coğrafi alan olarak oldukça büyüktürler; yüzlerce km uzunluğa, genişliğe sahiptirler; bölgenin en büyük dağlarıdır, gölleridir, ırmaklarıdır; insanların hayatında önemli bir yere sahiptirler; kalabalık göçebe Oğuz halkını, ordularını, büyük sürülerini, hayvanlarını barındırabilmektedirler; bölgenin en büyük coğrafi yerleridirler; Dede Korkut coğrafyasının

merkezi konumundadırlar. Bu coğrafi yerlerin Dede Korkut Destanlarının alt coğrafyasında Türklerin ana yurdu *Orta Asya*'da olduğunu gösteren hususlardan biri de budur.

Dede Korkut Destanları incelendiğinde; varyantlarına, anlatılara bakıldığında; bu anlatılarda geçen kişilere, özelliklerine, topluma, hayvan ve bitkilere, canlılara, doğaya, yiyecek-içeceklere, giyim-kuşama, dile, kültüre, sanata, ekonomiye, sosyal ilişkilere, inanışlara, gelenek ve göreneklere bakıldığında; belirli veya belirsiz olarak arka fonda ve temelde *Orta Asya* coğrafyası görülür; *Tanrı Dağları*, *Altaylar*, *Sirderya* boyları, geniş bozkırları, heybetli dağları, coşkulu ırmakları görülür. Dede Korkut Destanlarının ortaya çıktığı coğrafya açık bir şekilde *Orta Asya/Avrasya*'dır, eski Türklerin yaşadıkları coğrafyadır, Türklerin ana yurdu. Türklerin en parlak dönemlerini yaşatan hükümdarların, alpların, kahramanların hatıraları, dilden dile, kuşaktan kuşağa aktararak; bazıları daha önceden anlatılagelen mitlere, efsanelere eklenmiş; bazıları yeni destanlar olarak usta ozanlarca üretilmiş; bazıları sözlü tarihten destanlaşmış, işlenmiş, sonuçta halk arasında yaşatılmıştır. Dede Korkut'ta adları geçen; *Aladağlar*, *Tanrı Dağları*'nın eski adıdır, bir uzantısıdır; *Karadağlar*, *Sirderya* boylarında uzanmaktadır; *Tana Sazı*, *Don Irmağı*'dır; *Gökçe Deniz*, *Balkaş Gölü*'dür; *Şiröğüven*, *Sirderya*'dır; *Derbent* ve *Demirkapı*, Batı Gök-Türkleri'nin *Hazar Denizi* ve *İran* bölgesindeki tarihî sınırlarıdır. *Gürcistan*, tarihî *Garcistan* bölgesidir. Yazılı kaynakları fazla olmayan ancak sözlü geleneği çok gelişmiş halk, atalarının anlatılarını dilden dile, kuşaktan kuşağa, ozandan ozana aktararak destanlaştırmış ve ortaya kökünü tarihten alan, zamanla halkın değerleriyle bütünleşen, tarihî özellikleri azalarak, edebî özellikleri artarak destanlaşan, hikâyeleşen, masallaşan, efsaneleşen Dede Korkut Destanları ortaya çıkmıştır. Dede Korkut Destanlarının ortaya çıktığı ve yaşandığı tarihî coğrafya, *Orta Asya*'dır, geniş *Avrasya* coğrafyasıdır, kısaca; “*Tanrı Dağları*, *Sirderya-Talas-Çu-İli kıyıları*, *Hazar-Aral-Balkaş-Baykal gölleri*, *Altaylar-Ötüken*, *Karadeniz'den-Kafkasya'dan-Hazar'dan Gobi'ye-Sarı Irmak'a uzanan geniş coğrafya*, *yemyeşil alanlar*, *upuzun ırmaklar*, *uçsuz bucaksız bozkırlardır*.”

2. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Coğrafyası

Dede Korkut Kitabı'ndaki üçüncü boy Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'dur. Bu bölümde Dede Korkut'taki Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun coğrafyası incelenmiştir. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun konusu bir aşk destanıdır; bir gencin kahramanlık gösterip ad alması, evlenmesi, tutsak düşmesi, başkasının, eşine talip olması, kahraman olup tutsaklıktan kurtulup, evine, yurduna dönmesi, ailesiyle, eşiyle mutlu bir hayat sürmesidir. Kısacası içerisinde aşk/sevgi olan bir anlatıdır. Benzer anlatıları *Leyla ile Mecnun*, *Kerem ile Ashi* olarak aşk üzerine ün yapmışlardır. Ancak anlatının altyapısında aynı zamanda taht mücadeleleri, bir kişinin hükümdar olması, tahtını kaybetmesi, tekrar tahta çıkarak hükümdar olması da vardır.

Anlatı, farklı tarihî süreçlerden geçmiş, kimi zaman kahramanlık üzerine olan destani yönü ön plana çıkarılmış, kimi zaman aşk ve sevgi tarafı ön plana çıkarılmıştır. Anlatının varyantları da farklı tarihî süreçlerden geçerek, coğrafi unsurlar edinerek, kültürel unsurlar kazanarak, farklı boylar, hatta milletler tarafından taşınarak, farklı farklı şekillerde varyantlaşmışlardır. Bir başka ifadeyle anlatı bir sözlü kültür ürünü olarak bakış açısına göre değişebilen bir anlatıdır. Destandır, ancak anlatının oldukça gerçekçi çizgilerle çizilmiş bir konusu ve gidişatı vardır. Ancak içerisinde ayrıntılardaki birçok unsurlar çok köklü, içerisinde tarihî-destani-efsanevi-mitolojik unsurlar olan binlerce yıllık bir destan olduğunu göstermektedir. Zaten anlatının Antik Çağ Grek kaynaklarına yansıyan ve Türk/İskit-Grek, Türk-Mezopotamya-Grek etkileşimlerine dayanan bir varyantı (Odysseus) da yaklaşık 2500 yıllıktır.

Bamsı Beyrek/Bey Böyrek bugün *Anadolu*'daki en yaygın Dede Korkut anlatılarından biri olduğu gibi, Türk dünyasının birçok yerinde; *Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan*'da ve diğer yörelerde de anlatılmaktadır. *Orta Asya*'da birçok adla, özellikle *Alpamış* adıyla yaygın olarak bilinmektedir. Anlatıda yer alan kişi ve yer adları da bölgeye göre farklılıklar göstermekte, bazı varyantlarda başka kişilerin ve yerlerin adları da geçmektedir. Tüm nüshaları, yazmaları, varyantları ile bir bütün olarak ele alındığında Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu hacimli, kişileri fazla, büyük bir destandır.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Dede Korkut'ta birçok kişinin adının geçtiği boylardan biridir. Destanın başkahramanı Bamsı Beyrek'tir. Destanda önemli rolleri olan kişiler; Bamsı Beyrek, Banu Çiçek, Bay Bican, Bay Böri, Dede Korkut, Deli Karçar, Salur Kazan, Yaltacuk'tur. Destanda ayrıca Bamsı Beyrek'in anası, Bamsı Beyrek'in kız kardeşi, bezirgânlar, Bayburd Hisarı beyinin kızı da önemli bir rol üstlenmekle birlikte adları belirtilmemiştir. Adları belirtilmeyenlerin çoğunun kadın oluşu tesadüf değildir. Bu durum Dede Korkut Destanlarının eksik ve eleştirilmesi gereken yönlerinden biridir. Öyle ki destanda uzun soylamaları bulunan bazı örnek anaların, kız kardeşlerin adı bile yokken sadece destanın sonundaki savaşta ortaya çıkan, bir cümlede geçen çoğu düşman erkeklerin bile adı vardır.

Ümrül Kırman'a göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, doğaya ait mekânlar; kara yer, karşı yatan karlı dağ, kanlı kanlı sular, yeşil çayır, akıntılı güzel su, pireli yer, su (akar su), iklim iklim, düz engin havadar yer, yeryüzü, büyük ağaç, pınar, içme, yaylak, sapa yer, orman, tepe, sazlık, arı su, dereler, yerli kara dağlar, gölgeli koca ağaç'tır. Kültüre ait mekânlar; Ak otağ (Bayındır Han'ın otağı), *Rum eli, İstanbul, Kara Derbent, Evnük Kalesi*, Bayındır Han'ın Tavlası, Oğuz, Oğuz hududu, on tepe yer, *Ala dağ*, alaca gölgelik, çadır otağ, kırmızı otağ, iç Oğuz, *Gürcistan*, meydan, ak çadır-ak otağ (Deli Karçar'ın), Pay Püre Bey'in evi, pireli ağıl, Parasarın *Bayburt Hisarı*, apalaca gelin odası, yurt, penceresi altın otağ (Pay Püre Bey'in),

Bayındır Han'ın divanı, apalaca yurt, yüce çardak (düşmanın), Bayburt Hisarı'nın kapısı, karalı mavili otağ, ağır adlı şehirler, ak otağ, kara otağ, ağıl, tavla, düğün (yapıldığı yer), düşman, yurt, *Türkistan*, *Amit Suyu*, Ak Orman, eşik (-teki inançlılar), dipte oturan (has beyler), şölen yemeği (yapıldığı yer), kadınların otağı, Bam Bam Tepe, *Dana sazı*, kale, kilise, mescit, cennet'tir (2004, s. 136). Ümral Kırman'ın bu tespitleri değerlidir. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun doğaya ve kültüre ait mekânlar açısından Dede Korkut Destanlarının en zengin boylarından biri olduğu görülmektedir.

Gülnaz Çetinkaya'nın dediğine göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda “*erenlerin meydanı*” tamlaması ilgi çekicidir. Eren sözcüğü burada iki anlamı çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır: ilki herhangi bir konuda en üst seviyeye gelen kimse, öteki ise özellikle yerel kullanımlarda er, erkek, kahraman, yiğit, tecrübeli kimse anlamında kullanılmıştır. Buradan yola çıkarak meydanların erilliğin mekânı olduğu yorumu yapılabilir. Meydanlar erillikle özdeşleşmiş olsa da Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda kadın, meydanda aktif olarak görülmektedir ve bir erkeğin sahip olduğu fiziki güce sahiptir (2013, s. 82).

Yine Çetinkaya'ya göre Dede Korkut'ta *daz*, *kıran* sözcükleri otun bitmediği verimsiz alanları ifade etmek için kullanılmıştır. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda geçen “*Daz yerde turgay atmaya yahşı*” ifadesindeki *daz yer*, gerçeklerin herkesçe görülebileceği mücadelenin açık alanını belirtmek için kullanılmış olabilir. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda “*gök çayırın üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş*” ve Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda “*sovuk sovuk sular, çayırklar, çimenler*” ifadeleri mekân seçiminde çayırılık alanların önemsendiğini göstermektedir. Çayırılık alan, yeşilliği, bolluğu, bereketi simgelemektedir ki dolayısıyla mekân olarak seçilen coğrafyanın özellikleri önemlidir. Dede Korkut'ta mekânlar yaşam tarzlarının da göstergesidir. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek'in karşılaşma alanı *otak*'tır. Olay kurgusunda Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek açık alanda yaptıkları mücadelelerde birbirlerini görürler. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda ise Selcen Hatun ile ilgili soylamalarda köşkte oturmasına vurgu yapılmaktadır. Selcen Hatun izleyicidir ve mücadeleye tanık olmaktadır. Bu bakımdan mekân, hikâye kurgusunda hareketli ve yerleşik yaşam izlerini ortaya koymaktadır (2015, s. 154-159).

Aysuda Şahin'e göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda adı geçen mekânlar Oğuzların yaşadıkları merkezi yerler çerçevesinde şekillenmiştir. Dede Korkut'ta Oğuzların yaşadıkları yerler *Oğuz ili* olarak geçmektedir. Bu mekânların bulunduğu coğrafya *Doğu Anadolu* ve *Azerbaycan*'ın sınırlarını içermektedir. Çevresel mekânlar; *İstanbul* (Rum İli), *Evnük Kalesi*, *Dana Sazı*, *Gürcistan*'dır. Hikâye içerisinde sadece adı belirtilen çevresel mekânlar, kişilerin ontolojik olarak derin bağ kuramadıkları mekânlardır. Algısal mekânlar; *Ala Dağ*, *Kara Dervend*,

Parasarin *Bayburd Hisari*, Bayındır Han'ın otağı, Pay Püre Bey'in obası, Banu Çiçek'in kırmızı obası, Bamsı Beyrek'in alaca gölgeliği, Deli Karçar'ın obası'dır. Kahramanların kendilerini huzursuz, mutsuz, hayattan kopuk olarak hissettikleri *Kara Dervend*, Parasarin *Bayburd Hisari*, Pay Püre Bey'in obası, Deli Karçar'ın obası kapalı-dar mekânlardır. İnsanın mekânla huzurlu bir şekilde ilişki kurduğu yerler açık-geniş mekânlardır. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda geniş mekânlar; *Ala Dağ*, Bayındır Han'ın otağı, Banu Çiçek'in obası'dır (2017, s. 98-104).

Veysel Şahin'in çalışmasında kaydettiğine göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, çevresel mekânlar Oğuzların yaşadıkları merkezî yerler çerçevesinde şekillenmiştir. Hikâyede çevresel mekânlar; *İstanbul, Rum, Şam, Mekke, Medine, Gürcistan, Türkistan ve Türkistan*'daki bazı dağlardır. Algısal mekânlar; *Ala Dağ, Kara Dervend, Parasarin Bayburd Hisari*, Bayındır Han'ın otağı, Pay Püre Bey'in obası, Banu Çiçek'in kırmızı obası, Bamsı Beyrek'in alaca gölgeliği, Deli Karçar'ın obasıdır. Kapalı-dar mekânlar; *Kara Dervend, Parasarin Bayburd Hisari*, Pay Püre Bey'in obası, Deli Karçar'ın obasıdır. Geniş-besleyici mekânlar; *Ala Dağ, Bayındır Han'ın otağı, Banu Çiçek'in obasıdır* (2017, s. 5-32).

Cemile Şen'in dile getirdiğine göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Oğuz yurduna ait mekânlar görülmektedir. “*Kamgan oğlu Han Bayındır yerinden kalkmıştı. Kara yerin üzerine beylik çadırını diktirmişti. Büyük gölgelik gökyüzüne gerilmişti. Bin yerde ipek halı döşenmişti.*”, “*çetirli (şemsiyeli) otağ, ala sayvan diktirdi, ipek halılar serdi, geçti oturdu.*” gibi bölümlerde abartılı ve gösterişli mekân tasvirleri görülmektedir. Anlatının ilk doğaüstü olayının yaşandığı mekân ise “*Deli Karçar, Dede'yi kova kova, on belen(tepe) yer aşırđ. Deli Karçar, Dede Korkut'un ardından yetiştđ.*” şeklinde sınırları açık olarak çizilmeyen bir mekânda gerçekleşmiştir. Bir diğeri ise Bay Böre Beg'in “*-Serçe parmağđnı kanatsđn, kanđnı mendile sürsün, gözümeye süreyim açılacak olursa oğlum Beyrek'tir, oğlum olduğđnu ondan bileyim*” sözü üzerine kanlı mendili gözlerine sürer sürmez açılması hadisesinin yaşandığı Bay Böre'nin evidir. Doğaüstü olayların günlük hayatın sıradan olaylarıymış gibi yaşandığı bu mekânlar söz konusu bu anlatının üst anlam katmanlarına mekân olmuştur (2018, s. 79-80).

Dede Korkut Kitabı'ndaki bütün Dede Korkut boylarında olduğı gibi Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda da tarihî-coğrafi-edebî-kültürel olarak başlıca iki tabaka vardır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka oldukça kalındır ve şu tabakalardan oluşmaktadır: 1) En Eski Devirler Tabakası, 2) İskit/Saka-Hun-Kanlıgı-Usun Tabakası, 3) Göktürk-Türgiş Tabakası, 4) Oğuz Tabakası. Üst Tabaka oldukça incedir (Eyüboğlu, 2023f, s. 39-40). Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun coğrafyası bu tabakalardan izler taşımaktadır.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun coğrafyası 1) Alt Coğrafya, 2) Üst Coğrafya başlıkları altında incelenecektir.

2.1. Alt Coğrafya

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre *Orta Asya* ve *Yakın Doğu*'daki eski bahadırılık destanı *Alpamış*, Oğuzca çevirisi olan Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun esasını oluşturmaktadır. Bu konunun *Altay* kökenli olduğu, 1939'da yayımlanmış olan hikâyeci N. Ulagaşev'in anlattığı varyantından, köken olarak çok eski bir *Altay* kahramanlık destanı *Alp Manaş* ile benzerliğinden görülmektedir (1961, s. 618-619).

Yine Jirmunskiy'e göre Bamsı Beyrek Hikâyesi, Oğuz dairesindeki en eski destanlardan biridir. Türk halklarında eskiden beri bilinen bu destan *Orta Asya* bozkırlarının her yerinde tespit edilmiştir ve *Alpamış* adıyla bilinmektedir. N. Ulagasef tarafından Oğuzların *Altaylar* çevresindeki tarihî yurtları yakınında tespit edilmiş olan bir rivayeti, bu anlatının tarihini 6-8. yüzyıla götürmektedir. Oğuzlar, *Orta Asya*'ya doğru hareketlerinde 8-9. yüzyıllarda bu topraklardan ayrılmışlardır. *Alp Mamış* destanının *Altay* rivayetinin hikâyesinin en eski şekli olduğu düşünülmektedir. Bamsı Beyrek Hikâyesi, 9-10. yüzyıllardan geç olmayan bir zamanda *Sirderya* dolaylarına yayılmış, burada bağımsız olarak gelişmiş, Oğuz destanları içerisinde Salır Kazan'la ilgili deyişlere katılmış, buradan da 11. yüzyılda Selçuklular döneminde *Azerbaycan*'a, *Anadolu*'ya götürülmüş, Kıpçak boylarının batıya ilerlemesiyle de *Alpamış*, 12-13. yüzyıllarda, başka bir rivayeti ile *Kazakistan*, *Başkurdistan* ve *Volga* boylarına yayılmış, folklor açısından bir zamana uyma geçirmekle birlikte içerisinde bazı eski ve orijinal motifleri saklamıştır. Dede Korkut Kitabı'nda Bamsı Beyrek adıyla bilinen Alpamış hakkındaki *Orta Asya* hikâyesi, *Şecere-i Terakime*'de de yansıtılmıştır (Jirmunskiy, 1962, s. 176-230'dan aktaran Gökyay, 1973, s. XLVI-XLVIII).

Pertev Naili Boratav'ın kaydettiğine göre günümüz için Dede Korkut'ta tespit edilebilen en eski konu Beyrek (Bey Böyrek) konusudur. *Anadolu*'daki halk hikâyelerine Dede Korkut Kitabı'ndan değil, Dede Korkut Kitabı'na ve *Anadolu* dışındaki bazı Türk topluluklarındaki (Karakalpaklar, Kırgızlar vs.) varyantlarına kaynak olan daha eski bir rivayetten geçmiş olması gerekir (Boratav, 2015, s. 52; Yılar, 2000, s. 43). Haluk Köroğlu'na göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, 10. Yüzyılda *Sirderya* bölgesinde bulunan Oğuz boylarının arasında doğmuştur (Konıratbayev, 2000, s. 157, 173). Alkey Margulan'ın belirttiğine göre *Sirderya* civarında yer alan, geçmişte ünlü şair ve bilgelerin ocağı *Barşınkent*'in adı hem Dede Korkut'ta geçen Bamsı Beyrek'in güzel eşi Banu Çiçek (Kazak varyantında Barşın/Gülbarşın) hem de burada yaşayan Kıpçak elinin ünlü ozanı Hüsameddin Hamid Barşınlığ ile ilgilidir. Kazakistan'da *Turgay*'da, *Atbasar*'da *Barşın Gölü* vardır (2000, s. 144-145). Yine Margulan'a göre *Alpamış Destanı* ve *Kozı Körpeş-Bayan*

Sulu Destanı, 11-12. asırda Oğuz-Kıpçak döneminde ortaya çıkmıştır (Margulan, 1946, s. 75-81'den aktaran Ata Yıldız, 2015, s. 38). B. A. Garriyev, Dede Korkut'un Salır Gazan, Bamsı Beyrek gibi boylarının Hazar ötesi Oğuz Türkmenlerinin yaşamını yansıttığını, destanlara dikkatlice bakıldığında, Özbeklerin *Alpamış*, Türkmenlerin *Şasenem-Garıp*, Mağrufi'nin *Yusuf-Ahmet*, Şabende'nin *Sayatlı Hemra* destanlarına kaynak olduğunu vurgulamıştır (Garriyev, 1945, s. 37'den aktaran Kalenderoğlu, 2011, s. 1343). Şakir İbrayev'in belirttiğine göre Dede Korkut'taki destanlara uygun gelen *Alpamış*, *Kobılandı* gibi Kazak destanları, Oğuz boylarının yurt tuttuğu *Sır/Sır-Derya* boylarından, *Aral Gölü*, *Batı Kazakistan* bölgesinden yazıya geçirilmiştir (2000, s. 41).

Avelbek Konıratbayev'e göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, *Alpamış Destanı*, 10. yüzyılda *Sirderya* civarında, Kıyat (Konurat) kabilesinde ortaya çıkmıştır. Destandaki konu, Oğuz destanlarının hepsine çekirdek olmuştur. Bamsı Beyrek, doğu Oğuzlarından Kıyat boyuna mensuptu. Dede Korkut'ta 9-11. yüzyıllardaki *Sirderya* dolaylarında bulunan Oğuz-Kıpçak ulusunun şeceresi ve tarihi anlatılmaktadır. Oğuz-Kıpçak ulusunun oluşumu da yıkılışı da Alpamış (Bamsı Beyrek) adıyla ilgilidir. *Kazakistan*'da *Kızılorda*'nın batı yönündeki *Barşın* ırmağının yakınlarında Barşın (Banı Çiçek) türbesi bulunmaktadır. Türbede 8 tane kadın mezarı bulunmaktadır. Dışı boyalı olduğundan dolayı türbeye Sırlı Tam (Boyalı Türbe) de denilmektedir. İslamiyet öncesi döneme ait olan böyle bir mezarın *Sirderya* bölgesinde başka bir örneği yoktur. Yanında balçık tuğlalarla yapılmış yıkık bir mezar vardır ki herhâlde Bamsı Beyrek'e ait olsa gerektir. Öyleyse sekiz kadın mezarı ise Bamsı'nın yedi kız kardeşi ile eşi Banı Çiçek'in mezarlarıdır. Avelbek Konıratbayev, Dede Korkut Destanlarını çoğunlukla 10-11. yüzyıllardaki Oğuz-Kıpçak dönemiyle ilişkilendirirken bu dönemde Salurlar'ın *Sirderya*'nın doğusunda, Kıyat boyundan Baybörü (Pay Püre) ve Sarıbay'ın ise *Sirderya*'nın batısında yaşadığını dile getirmiştir (2000, s. 156-177).

Melek Erdem'e göre Dede Korkut Kitabı'ndaki Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ile Türkmen varyantında yer alan Bamsım Birek anlatısı temelde denk olmakla birlikte, aralarındaki bazı farklılıklar şunlardır: Dede Korkut Kitabı'nda bezirgânlar *İstanbul*'a gelirler, Türkmen varyantında bunun yerine *Rum ili* denilmektedir; Dede Korkut Kitabı'nda bezirgânları basıp yağmalayanların *Evnük Kalesi*'nden 500 kâfir olduğu belirtilirken Türkmen varyantında ise düşman çapulcuları olarak geçmektedir, Dede Korkut Kitabı'nda *Gürcistan*'ın adı geçerken Türkmen varyantında ise bu yer adı yoktur, Dede Korkut Kitabı'nda Bamsı Beyrek'in *Ala Dağ*'a ava gittiğinden söz edilirken Türkmen varyantında ise yer adı belirtilmemiştir, Dede Korkut Kitabı'nda Dede Korkut Bayındır Han'ın tavlasından iki at getirmelerini ister ve birisine binerken Türkmen varyantında ise Bamsı Beyrek'in atına biner. Türkmen varyantında Korkut

Ata'yı *Kök Yer*'i geçene kadar uğurlarlar; Dede Korkut Kitabı'ndaki Parasar'ın *Bayburt Hisarı*, Türkmen varyantında Porsan Han'ın *Bay bövürt Kalesi*'dir; Dede Korkut Kitabı'ndaki *Tana Sazlığı*, Türkmen varyantında orman olarak geçmektedir; Dede Korkut Kitabı'nda Beyrek Melik'in ızınını alırken Türkmen varyantında ise bundan söz edilmemekle birlikte, *Bay bövürt Kalesi*'nin hanı Porsan'ın kızı Sulu'ya geri dönüp onu alacağını söylerse de boyun sonunda bundan söz edilmez (1998, s. 277-291). Yine Erdem'e göre Türkmenistan varyantında, Bamsım Birek Boyu'nda, tüccarlar *Rum* ilinden dönerken mekânlarına üç menzil kala *Karaderbent* denilen yerde konaklarlar ve burada saldırıya uğrarlar. Bu boyda ayrıca, yeri belirgin olmayan, Porsan Han'ın *Baybövürt Kalası* geçmektedir (2005, s. 173).

Ali Berat Alptekin'in söylediğine göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Türk dünyasındaki en yaygın Dede Korkut boyu olarak *Hazar Denizi*'nin doğusu ve kuzeyindeki Türk yurtlarında; *Özbekistan, Kazakistan, Karakalpakistan, Türkmenistan, Altay, Başkurtistan, Tataristan*'da, *Hazar Denizi*'nin batısındaki Türk yurtlarında; *Azerbaycan, Türkiye, Balkanlar, Moldova*'da bilinmektedir (2000, s. 35). Metin Ergun'un çalışmasında kaydettiğine göre Dede Korkut Kitabı, dolayısıyla Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun 15. yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülmektedir. Araştırmacılar, Dede Korkut Hikâyelerinin oluşum tarihini 9-11. yüzyıla kadar indirmektedirler ki Oğuzların henüz *Sirderya* boylarında yaşadıkları zamana rastlamaktadır. Oğuzlar, o tarihlerde kuzey komşuları Peçenek ve Kıpçaklarla olan savaşlarını Dede Korkut etrafında destanlaştırmışlardır. Daha sonra *Kafkaslar*'daki ve *Doğu Anadolu*'daki maceraları da hikâyelere eklenmiş, böylece eski coğrafi adların yerine de yenileri geçmiştir; *İstanbul, Bayburt, Trabzon, Mardin* gibi. Bu bilinen bazı yer ve kahraman adları, araştırmacıların hikâyelerin coğrafyasının *Kafkaslar* ve *Doğu Anadolu* olarak tespit edilmesine neden olmuştur (1995, s. 75).

Kemal Üçüncü'nün eserinde yazdığına göre Bamsı Beyrek Hikâyesi'nin Orta Asya varyantı olan *Alpamış Destanı*, Türklerin doğudan batıya doğru göçlerinde, sözlü kültür geleneğinin değişim ve dönüşüm ilkelerine uygun olarak taşındığı yeni coğrafyalara uyum sağlamıştır. Destanın coğrafyası, bu görüşü destekler niteliktedir. Oğuz varyantındaki coğrafya *Doğu Anadolu, Azerbaycan, Kafkasya, İran* sahası iken, Kongırat varyantının coğrafyası *Sirderya* havzası, Altay varyantında tasvir edilen coğrafya da *Altay Dağları* etekleri ve civarındadır (2006, s. 25). Yine Üçüncü'ye göre *Alpamış Destanı*, *Altay*'dan *Türkiye*'ye, oradan Kıpçak bozkırlarına kadar olan coğrafyadaki Türk sözlü kültür geleneğinin en görkemli repertuvarlarından biri olan epik destan türünün temel halkalarından biridir. *Alpamış Destanı*'nın Oğuz varyantını oluşturan Bamsı Beyrek, anlatım tutumu ve teknikleri bakımından en gelişmiş örneklerinden biridir. Anlatıda tarihsel bir çerçeve ve coğrafya söz konusudur (2006, s. 66-67).

Karl Reichl'e göre *Alpamiş Destanı*'nın Oğuz varyantı, Oğuzlar batıya göç etmeye başlamadan önce, 9-11. yüzyıllar arasında bir tarihte oluşmuştur (Reichl'dan aktaran Üçüncü, 2006, s. 25). Eunkyung Oh-Mamatqul Joreyev'e göre *Alpamiş Destanı*'nın Özbek varyantında, Alpamiş'in babasının adı Bayböri'dir; Altay halk eposu *Alp Manas*'ta, kahramanın babasının adı Baybarak'tır; Dede Korkut Kitabı'ndaki varyantta kahramanın ismi Bamsi Böyreğ, babasının ismi Kamböri, yaşadığı yerin ismi de *Bayburd*'tur. Bayböri, Baybarak, Bamsi Bayrak, Kamböri, *Bayburd* gibi isimlerin ortaya çıkması, kurt hakkındaki totemistik tasavvurlarla ilgilidir (2011, s. 151). Ali Öztürk'ün bahsettiğine göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Kazak Kırgızları arasında *Alp Mamış* adıyla bilinen ve anlatının daha eski izleri bulunan varyantı, Dede Korkut Destanlarının izlerini, *Sirderya* boylarında Göktürklerin politik olarak güç kazandıkları 6. yüzyıldan önceki ve Hunların dağılışıdan sonraki Türkler arasında, siyasi gücün çöktüğü devrelerin olaylarına kadar götürülebilir (2012, s. 257). Muammer Kemaloğlu'nun eserinde yazdığına göre Dede Korkut'ta sıkça tekrarlanan ve dikkat çekici ifadeler arasında yer alan "Karaçuğun kaplanı" ve "Amıt suyunun aslanı" gibi bazı övgü tabirlerinin kaynağı, Salur Kazan/Kazak Han'ın ilk gençlik yıllarının ve sonrasında Peçeneklerle yapılmış aman vermez bazı mücadelelerin yaşandığı *Mankışlak* bölgesinde yer alan bazı coğrafi adlarla ilgilidir. Dede Korkut'ta *Karaçuk* olarak adlandırılan dağ, *Mankışlak*'ta bulunan *Karadağ*'dır. *Amıt suyu* adlı dere ise Karaçuk'tan süzülüp gelen ve Kızıl-Kala'nın yanından geçen (bugünkü Akmiş muhiti) küçük derenin o devirdeki ismidir (2019, s. 90).

Ağaverdi Halilov'a göre Altay kahramanlık destanlarına *Manas*, *Manaş*, *Bamsı* olarak Türk halklarının birçoğunun epik destan geleneğinden geçen *Alp Manaş* destanı da dâhildir. Dede Korkut Kitabı'ndaki Bamsı ile bağlı olay örgüsü ortak Türk kökünden, epik geleneğinden gelmektedir. Özbek, Karakalpak, Kazak versiyonlarında *Alpamiş* destanı Kongrat tayfasının destanıdır. Bu topluluğun bulunduğu yere *Baysun* denir ve bugünkü Özbekistan'ın güneyinde bulunmaktadır. Kongrat topluluğu Orta Asya bozkırlarında 13. yüzyılda kayıtlara geçmiştir, sonraki dönemlerde bütün Türk kabilelerine karıştığı bilinmektedir. Alpamiş hakkında halk masallarının çeşitli varyantları Başkurdistan'da ve Kazan Tatarlarında kaydedilmiştir (2016, s. 60-61, 65).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Milattan Önceki dönemlere uzanan bir tarihî alt tabakası bulunmaktadır. Milattan Önceki dönemlerde söylenen, kökleri eski devirlere uzanan eski Türk destanı, İskit/Saka-Hun-Kanglı devirlerinde *Orta Asya*'nın geniş bozkırlarında, *Avrasya*'da anlatılmış, yayılmış, Gök-Türk döneminde Tardu Kağan'a uyarlanarak Bamsı Beyrek/Alpamiş adıyla yayılmış, tarihî süreç içerisinde başka kişilere de uyarlanmış, Dede

Korkut Kitabı'na Bamsı Beyrek adıyla, *Orta Asya*'daki anlatılara *Alpamış* adıyla yansıyan eski Türk destanı, farklı adlarla da ortaya çıkmıştır (Eyüboğlu, 2019, s. 217-218).

Dede Korkut'ta önemli bir yeri olan Bamsı Beyrek/Beyrek tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihî-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek/Beyrek kişinin/karakterinin/tipinin önemli bir tarihî tabakası Batı Gök-Türk Devleti'nin kurucusu Tardu Kağan (576-603) ile ilgilidir. En eski kökleri tarihin derinliklerinden gelen, İskit/Sakaların batıya yayılmasıyla birlikte Grek destanlarıyla etkileşime giren, ihtimal *Mezopotamya* ve Pers kültürleriyle de etkileşimde bulunan, Gök-Türk devrinde Bamsı Beyrek adıyla şekillenmiş olan bu Türk destanı, sonra Doğu Gök-Türkleri'nden/Sirler'den gelen Kıpçaklar arasında *Alpamış* adıyla, Batı Gök-Türkleri'nden/On-Oklar'dan gelen Oğuzlar arasında *Alp Bamsı/Bamsı Beyrek* adıyla yayılarak, şekillenerek sonraki varyantlarına evrilmiştir. Böylece Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, *Koroğlu Destanı*'yla birlikte Türk dünyasındaki en yaygın destanlardan biri hâline gelmiştir (Eyüboğlu, 2022c, s. 169-170).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, anlatının başlarında geçen coğrafya şöyle incelenebilir: Bay Böri, oğlunun olması üzerine bezirgânlarını *Rum Eli*'ne, *İstanbul*'a alışverişe göndermiştir. *İstanbul*'da uzun süre kalan bezirgânlar dönüşte *Kara Dervent* ağzında durmuşlardır. *Avnik Kalesi*'nin casusu bezirgânları casuslayınca kâfirler bezirgânları uykudayken yağmalamışlar, kaçan bezirgânlar Oğuz'a gelerek Bamsı Beyrek'ten yardım istemişlerdir. Bamsı Beyrek, bezirgânları kurtarmış, ülkesine dönmüş, bezirgânlar da dönmüş ve Kam Böri'ye, oğlunun (Bamsı Beyrek) kendilerini kurtardığını, oğlu olmasaydı mallarının *Gürcistan*'da gideceğini, kendilerinin de tutsak düşmüş olacağını söylemişlerdir. Anlatının gidişatı ve Dede Korkut Destanlarının *Anadolu-Azerbaycan* üst coğrafyası değerlendirildiğinde olaylar ile coğrafyanın, yer adlarının birbirine uymadığı görülmektedir; Oğuzlar/Türkmenler, Selçuklular zamanında geldikleri *Doğu Anadolu-Azerbaycan* coğrafyasında oturuyorlardı ve sonrasında bu bölgede Akkoyunlu-Karakoyunlu devletlerini kurmuşlardı. Oğuzların; *İstanbul* batısında, *Gürcistan* kuzeyinde, Hazar Denizi'nin kıyısında bulunan *Derbent* doğusunda yer almaktadır. Yani üç yer de ayrı yönlerde, ayrı güzergâhlardadır. Oğuz'dan yola çıkan bezirgânların batıda *İstanbul*'a gidip döndüğü düşünüldüğünde gelecekleri yer yine Oğuzlar'dı, çünkü *Gürcistan* Oğuzların kuzeyinde, *Derbent* ise Oğuzların doğusunda, birbirlerine ters yönlerde bulunuyordu. Anlatıdaki üst coğrafyanın bu çelişkisi, içerisinde geçen yer adlarının aslının başka bir coğrafyada olduğunu göstermektedir. Anlatının gerçek coğrafyası, alt coğrafyası olan *Orta Asya*'dır. Anlatı Orta Asya coğrafyası dikkate alınarak değerlendirildiğinde destanın gidişatı ile alt coğrafyanın uyumlu olduğu görülmektedir. Çünkü *Orta Asya*'dan, Batı Göktürk-Türgiş/Oğuz topraklarından yola çıkan bezirgânlar, *Amuderya* yakınlarındaki tarihî

Garcistan ve *Demirkapı* bölgesini geçerek *İran*'a ve *İstanbul*'a gitmiş, dönüşte ise *İstanbul* ve *İran* üzerinden *Garcistan*'a ve *Demirkapı*'ya, Batı Göktürk-Türgiş/Oğuzların sınırına gelmiştir ki burada da düşmanın casusu onları casuslamış, bezirgânları sınırda kurtarmış olan kahraman sayesinde bezirgânlar da Oğuz'a rahatlıkla dönmüşlerdir. Böylece destanda geçen tarihî yerlerin birbirleriyle uyumlu, aynı yönlerde, aynı yol, aynı güzergâh üzerinde oldukları görülmektedir (Eyüboğlu, 2023, s. 99-101).

Gerçekte Orta Asya'da yer alan bir kale veya bölge; *Doğu Anadolu-Azerbaycan* coğrafyasında Dede Korkut Kitabı'nda *Parasarun Bayburd Hisarı*'na; Topkapı Sarayı'ndaki *Oğuzname*'de *Ban Hisarı*'na, Türkmenistan coğrafyasında Porsan Han'ın *Baybövirt Kalası*'na, bir Anadolu aktarımında *Macar Kralı'nın Kalesi*'ne dönüşmüştür. Bir Anadolu varyantında ise *Beyrek Afyon*'u fethetmiştir. Yani halk gittiği her yere atalarına ait hatıraları ve kahramanlarını da yanında götürmüştür. Bu örnekler uzun yıllar boyunca dilden dile, kuşaktan kuşağa yapılan aktarımlarda/anlatımlarda yer adlarının nasıl değişebileceğini, gerçekte yakın bir dönemde yaşanmış hatıraların çok daha eski dönemlerde yer alan hatıralara eklenerek bazen de onun yerini alarak nasıl değişebileceğini örneklemektedir. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki, *Orta Asya*'da, geniş Avrasya coğrafyasında gerçekleşen tarihî hatıraların, anlatıların, tarihî süreç içerisinde, destanın üst coğrafyasında *Anadolu* ve *Bayburt*'a nasıl uyarlanarak mahallileştiğinin de daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır (Eyüboğlu, 2023c, s. 170-171).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Salur Kazan için söylenmiş bir övme vardır. Burada destanın coğrafyasıyla ilgili birkaç yer adı geçmektedir: Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Salur Kazan için şöyle demektedir: “*Tülü kuşun yavrısı / Türkistanun direği / Amit suyunun aslanı / Karaçugun kaplanı*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001, s. 88). Aynı soylamanın benzeri, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un giriş kısmında da vardır: “... / *Amit suyunun aslanı, / Karaçugun kaplanı, / ...*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001, s. 50).

Faruk Sümer'in eserinde yazdığına göre Dede Korkut'ta iki yerde Salur Kazan için, bir yerde ise Bayındır Han için söylenmiş bir övmeye onlar, “*Türkistan'ın direği, Karacuk'un arslanı, Emet Suyu'nun kaplanı*” olarak nitelenmektedir. Buradaki *Türkistan*, bu addaki ülkeyi ifade etmektedir. *Karacuk* adı, *Cizre*'nin (Cezire) güneyinde, *Dicle*'nin batısında, *Irak*'ta *Altun-Köprü*'nün batısında bu adda dağlar olsa da hikâyelerde geçen bu ad ile Oğuzlar'ın *Sirderya* boylarındaki ünlü sıradağları kastedilmiştir. Bazı araştırmacıların *Amid Suyu* olarak belirttiği *Emet Suyu*'na gelince; hikâyelerde zaten *Amid*, *Hamid* olarak ayrıca geçmektedir, 15 ve 17. yüzyıllarda Anadolu ve İran Türkleri de şehrin adını aynı şekilde *Amid* olarak söylüyorlardı. Ayrıca Türklerin *Dicle*'yi *Amid suyu* şeklinde adlandırdıklarına dair hiçbir kanıt yoktur. *Emet* adı, 15 ve 16. yüzyıllarda Anadolu ve İran Türkleri arasında kişi adı olarak kullanılıyordu. *Emet*

Suyu'nun *Türkistan* ve *Karacuk* ile birlikte söylenmesi de göz önünde bulundurulursa bununla Oğuzlar'ın *Sirderya*'da bulunan yurtlarındaki bir ırmağın kastedilmiş olduğu söylenebilir (1972, s. 384-385).

“*Tülü kuşun yavrusu / Türkistanun direği / Amit suyunun aslanı / Karaçugun kaplanı*” ifadesi Dede Korkut'un *Orta Asya*'daki/*Türkistan*'daki tarihî coğrafyasının bir yansımasıdır. Dede Korkut'taki soylamada; tarihî alt tabakada, Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan'ın (716-738), yani Salur Kazan'ın devletine ve coğrafyasına atıf vardır: Tülü kuşun yavrusu: Onokların/Türgişlerin batıda bulunan Nu-şe-pi boylarının öncülüğünde kurulan Kara Türgiş Devleti, doğuda bulunan Tu-lu boylarından egemenliği devralmıştı ki *Tülü kuş*, adı Çin kaynaklarında kaydedilmiş şekliyle *Tu-lu* olarak geçen boyların gerçek Türkçe adı ve de ongunu olmalıdır. Bu yüzden Tu-lu boylarından sonra hâkimiyeti devralan Su-lu Kağan da Dede Korkut'ta Tülü kuşun yavrusu olarak nitelendirilmiştir. Su-lu Kağan'ın öncülüğünde batıdaki Nu-she-pi boylarının kurduğu Kara Türgiş Devleti, doğudaki Tu-lu boylarının kurduğu Sarı Türgiş Devleti'nin devamıdır; *Türkistan*'ın direği: Tarihin birçok dönemlerinde *Türk Eli*, *Türklerin yurdu* anlamında *Orta Asya* için kullanılmıştır; *Amit suyu*'nun aslanı: Bu ifadede geçen *Türkistan* ve *Karacuk* ile yer adları kastedilmiş olduğundan ikisinin ortasındaki *Amit suyu* ifadesi de ancak coğrafi bir yer adı olabilir, soylamada zaten Tülü kuşun yavrusu ifadesi ile soyuna vurgu yapılmıştır, soyuyla ilgili ikinci bir nitelemeye gerek kalmamıştır. *Amit Suyu*, kıyısında aslanların yaşadığı *Amuderya*'dır. *Karacuk*'un kaplanı: *Karacuk*, günümüzde bile kaplanları hakkında anlatılan efsanelerin bol olduğu, Kazakistan'da *Sirderya*'ya paralel bir şekilde uzanan *Karataş/Karadağlar*, Dede Korkut'taki ünlü *Kara Dağlar/Karacuk*'tur (Eyüboğlu, 2019, s. 429-430).

Ahmet Bican Ercilasun, Salur Kazan'ın tarihî kişiliğini Türgiş hakanı Su-lu Kağan (716-738) olarak belirlemiştir (2000, s. 158; 2002, s. 33; 2004, s. 126). Ercilasun'un bu tespitine katılarak eklemelerde bulunmuştuk (Eyüboğlu, 2019, s. 426-445; Eyüboğlu, 2022, s. 105-108; Eyüboğlu, 2022b, s. 289-290). Dede Korkut'ta önemli bir yeri olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan kişisinde/karakterinde/tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihî-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihî tabakasının Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hakanı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgili olduğunu dile getirmiştik (Eyüboğlu, 2019, s. 426-445; Eyüboğlu, 2022, s. 105-108; Eyüboğlu, 2022b, s. 289-290). Dede Korkut'taki en üst yönetici konumunda bulunan Bayındır Han kişisinde/karakterinde/tipinde birçok tarihî-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Bayındır Han tipinin önemli bir tarihî tabakasının 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile ilgili olduğunu belirlemiştik (Eyüboğlu, 2019, s. 268-275; Eyüboğlu, 2022,

s. 106-107; Eyüboğlu, 2022b, s. 289-300). Dede Korkut'un önemli bir tarihî, coğrafi tabakasının Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Dede Korkut'un alt coğrafyasının önemli bir tabakası Göktürk-Türgiş devriyle ilgilidir. Özellikle Dede Korkut'taki *Aladağ, Karadağ, Karaçuk, Kazılık Dağı, Türkistan, Amıt Suyu/Amuderya, Sir Suyu/Sirderya, Demirkapı* vs. birçok yer adı anlatının tarihî coğrafyasını yansıtmaktadır (Eyüboğlu, 2023e, s. 14).

Banu Çiçek'in babasının adı Bay Bican'dır. Bican ismi zaman içerisinde; Milattan Önce İskitler/Sakalar, Milattan Önce ve Milattan Sonraki birkaç asırda Kanglılar/Kangarlar, sonra Peçenekler ve Kara Türgişler ile ilgili olmuştur (Eyüboğlu, 2023f, s. 47). Bamsı Beyrek'in babasının adı Bay Böri'dir. Böri ismi zaman içerisinde; İskit/Sakalar, Hunlar, Kanglılar, Usunlar, Gök-Türkler, Doğu Gök-Türkleri, Kıpçaklar ile ilgili olmuştur (Eyüboğlu, 2023f, s. 58). Dede Korkut'ta önemli bir yeri bulunan Bamsı Beyrek/Beyrek kişisinde/karakterinde/tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihî-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki Bamsı Beyrek tipinin önemli bir tarihî tabakası Batı Gök-Türk Devleti'nin kurucusu Tardu Kağan (576-603) ile ilgili bulunmaktadır (Eyüboğlu, 2019, s. 444-445).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Dede Korkut'un tarihini en iyi yansıtan cümlelerden birkaçı bulunmaktadır (Eyüboğlu, 2019, s. 221-223). Orhan Şaik Gökyay okuyuşu ile: "*Tul tulara gerdüğüm / Tuladarı duharlayı koduğüm / Yağı yurdu elümde kıl kişlüm aygır malı*" (1973, s. 50). Şamil Allahverdi Oğlu Cemşidov okuyuşu ile: "*Tul-tulada gerdiyim / Tulu avarı, duxarluyı qovduğüm / Yağı yürdiyi alumda gızıl kişlim / Ayğırmalı!*" (1995, s. 61). Bamsı Beyrek, eline almış olduğu yayını görünce onunla yaptığı savaşları hatırlamış, babası İstemi Kağan ve kendisinin hükümdar olduğu dönemlerdeki faaliyetlerinden bahsetmiştir: Gök-Türk Devleti'nin önce kendisine bağlı olduğu, sonra bağımsızlığını ilan ettiği, sonrasında da on yıllarca mücadele ettiği Avar (Abar, Juan-juan) Devleti'nden (Tulu=Tuğlu, bayraklı, devletli) ve Avarlardan, Gök-Türk Devleti'nin kuruluşundan sonraki yıllarda Avarlar'ı kovaladığından ve onların topraklarını kendine üs edindiğinden, *Toharistan*'da bulunan Akhun Devleti'ni yıkıp *Toharistan*'ı ve burada bulunan Toharları da hâkimiyeti altına aldığından bahsetmiştir. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda adı geçen Deli Karçar'ın da o dönem *Doğu Türkistan*'daki en büyük devletlerden biri konumunda olan Kao-chang Devleti/hükümdarı ile ilgilidir. Tardu Kağan, bu devleti de Gök-Türk Devleti'ne tabi kılmıştı (Eyüboğlu, 2019, s. 222-223). Bunun coğrafyası şöyledir: Bamsı Beyrek, yani Tardu/Tardu Kağan, gerek babası İstemi Kağan döneminde gerekse kendi hakan olduğu dönemde, Gök-Türk Devleti'nin kuruluşundan sonra *Cungarya*'daki Avar bölgesini ele geçirmesinden ve gerek Çin'e, gerekse batıda Bizans yönüne doğru kaçan Avarlar'ı kovalamasından; güneybatıda bugünkü *Afganistan*, yani

Toharistan bölgesindeki Akhun Devleti'ni yıkıp Toharları hâkimiyet altına almasından bahsetmiş, yayını eline aldığı zaman, o dönem, babası ve kardeşleriyle birlikte dünyanın en büyük gücü hâline getirmiş olduğu devletin ihtişamını hatırlamıştır (Eyüboğlu, 2019, s. 223).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun, gerek *Hazar*'ın batısında *Anadolu-Azerbaycan* coğrafyasında gerekse de *Orta Asya*'da oldukça geniş bir alanda anlatıldığı görülmektedir. Destanın bu yaygınlığı tarihî eskiliğini yansıtmaktadır. Çünkü bir anlatının çok sayıda Türk boyuna, bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılması ve benimsenmesi, boyların bir arada yaşadığı eski bir devirde ortaya çıkmış olmasının bir sonucudur (Eyüboğlu, 2022c, s. 180).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun *Bamsım Birek* ismiyle bilinen bir Türkmenistan varyantının ve birçok rivayetinin olması, bu anlatının *Orta Asya*'da geniş bir alanda görülen varyantı olan *Alpamış* ve bu anlatıdan türemiş *Kozı Körpeş-Bayan Sulu, Aşık Garip, Şahsenem-Garip, Boz Oğlan-Yusuf Ahmet, Sayatlı Hemra, Şah Kasım, Dengiboz* vs. farklı isimlerle bilinen birçok varyantının olması, anlatıda geçen birçok yer adı, boyun tarihî köklerinin Oğuzların, *Hazar*'ın batısına, *Anadolu-Azerbaycan*'a göçlerinden önceye, *Orta Asya*'da yaşadıkları 10-11. yüzyıllardan eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir (Eyüboğlu, 2023f, s. 78-83).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, onun motifleri, varyantları, destanla ilişkili anlatılar geniş bir coğrafi sahada görülmektedir. Anlatının yaygınlığı, destanın köklü tarihinin ve geniş coğrafyasının bir yansımasıdır:

Bamsı Beyrek Türk dünyasında en yaygın anlatılan Dede Korkut boyudur. *Hazar Denizi*'nin doğusu ile kuzeyindeki Türk yurtlarında; *Özbekistan, Kazakistan, Karakalpakistan, Türkmenistan, Altay, Başkurtistan, Tataristan*'da, *Hazar Denizi*'nin batısındaki Türk yurtlarında; *Azerbaycan, Türkiye, Balkanlar, Moldova*'da bilinmektedir (Alptekin, 2000, s. 35).

Yaşayan Dede Korkut Hikâyeleri arasında en yaygını *Bey Böyrek*'tir (Bamsı Beyrek). Anlatının adı *Bey Böyrek* (Beyrek), *Ak Kavak Kızı, Bengiboz ile Bey Böyrek, Bey Beyri, Bey Böyre* gibi şekillerde geçen *Safranbolu, Güney Anadolu ve Toroslar, Erzurum, Erzincan, Trabzon, Bayburt, Beyşehir, Konya, İstanbul, Muğla* gibi birçok rivayetleri tespit edilmiştir (Ergin, 1989, s. 49). Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Anadolu'nun değişik yörelerinden elli civarında değişmiş şekli, varyantı tespit edilmiştir. Anlatının Anadolu'da tespit edilmiş yeni rivayetleri birçok farklı yörelerden tespit edilmiştir: *Erzurum, Erzincan, Şanlıurfa, Sivas, Kayseri, Konya, Afyon, Zonguldak* (Sakaoğlu, 1998, s. 169-176). Anadolu'da tespit edilmiş 50 civarında varyantı olan *Bey Böyrek, Anadolu*'nun pek çok yöresinde, *Rumeli ve Balkanlar*'da, 23 ad ile ağızdan ağıza dolaşmaktadır (Gülensoy, 2004, s. 81-88).

Dede Korkut Kitabı'ndaki Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ile Türkmenistan varyantındaki *Bamsım Birek* temelde denktir, aralarında bazı farklılıklar da bulunmaktadır (Erdem, 1998, s. 277-291).

Alpamış Destanı, *Altay*'dan *Türkiye*'ye, oradan Kıpçak bozkırlarına kadar geniş bir sahada Türk sözlü kültür geleneğinin en görkemli repertuvarlarından olan epik destan türünün temel halkalarından biridir (Üçüncü, 2006, s. 66). *Alpamış Destanı*, Türk destanları içerisinde nüfus ve coğrafya açısından en yaygın destandır; *Asya*'nın yaklaşık 15 milyon km²'lik geniş bir alanı kaplayan bölümünde 1000 yılı aşkın bir süredir anlatılmaktadır (Paksoy, 1985, s. 621). Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun, Karakalpak, Azeri, Kırgız, Kazak, Başkırt, Özbek Türkleri arasında yaşayan varyantları olan, Türk boylarında bir destan dairesi oluşturan *Alpamış Destanı*'nın dört ana rivayeti bulunmaktadır: Kongrat rivayetleri (Özbek, Karakalpak, Kazak), Oğuz rivayetleri (Anadolu, Azerbaycan), Kıpçak rivayetleri (Başkirt, Tatar), Altay rivayetleri. *Alpamış Destanı*'nin adı; Altay Türklerinde *Alıp Manaş*; Karakalpak ve Kazak Türklerinde *Alpamış*; Başkırt Türklerinde *Alpamış ve Barsın Hıluv*, *Alpamşa*; Özbek Türklerinde *Alpamış*; Tatar Türklerinde *Alpamşa*, *Alıpmemşen* olarak bilinmektedir (Gülensoy, 2004, s. 81-82).

Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı'nin *Orta Asya*'da yaygın olan *Tahir-Zuhra Destanı* ve *Alpamış Destanı* ile çok benzerlikleri vardır (Avezov, 1997, s. 99). *Kozı Körpeş Bayan Sulu Hikâyesi*, Altay, Uygur, Kazak, Başkırt, Tatar (Kazan, Sibiry, Kırım, Dobruca) Türklerinde tespit edilmiş bir hikâyedir (Aça, 2011, s. 28). Âşık Garip Hikâyesi, Dede Korkut'un son zamanlarda yazıya geçirilmiş bir varyantıdır (Sarıtaş, 2008, s. 90). Şah Kasım Hikâyesi, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun bir çeşitlemesidir (Emeksiz, 2016, s. 9). Dede Korkut'taki Salır Gazan, Bamsı Beyrek gibi boyları Özbeklerin *Alpamış*, Türkmen halk destanı *Şasenem-Garip*, Mağrifi'nin *Yusuf-Ahmet*, Şabende'nin *Sayatlı Hemra* destanlarına kaynaklık etmiştir (Garrıyev, 1945, s. 37'den aktaran Kalenderoğlu, 2011, s. 1343). Bamsı Beyrek Hikâyesi'nin, *Hazar Ötesi* Türkmenleri arasında *Boz Oğlan-Yusuf Ahmet* adlı yaygın bir varyantı da vardır (Gökyay, 2000, s. CDLIV'den aktaran Fedakar, 2004, s. 139). Bamsı Beyrek Hikâyesi, Gagavuz Türklerinde Dengiboz adıyla yaygın olarak anlatılmaktadır (Özkan, 2015, s. 460). *Köroğlu Destanı*'nin ve *Şah İsmail Hikâyesi*'nin Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ile benzerlikleri vardır (Araslı, 1960, s. 32'den aktaran Seferli, 2011, s. 90).

Bamsı Beyrek Hikâyesi, Firdevsi'nin İran destanı *Şehname*'sindeki *Bijen ve Menije* destanında görülmektedir (Bayat, 2016, s. 24). Afganistan'ın kuzey ve kuzeydoğusunda yaşayan Tacikler, *Alpamış Destanı*'ni Farsça-Tacikçe olarak da bilmektedirler (Paksoy, 1985, s. 620). Bay Püre (Böri) Bey'in gözlerinin açılması motifi, *Kur'an-ı Kerim*'deki Yusuf suresini hatırlatmaktadır (Aydemir, 2010, s. 185-204). Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ve *Bey Böyrek Hikâyesi*,

Odysseia'daki *Odysseus*'un dönüşü temasıyla en ufak ayrıntısına kadar benzerdir (Boratav, 2015, s. 51). *Alpamış Destanı*'nın Homeros'un *Odysseus*'u ile benzerlikleri vardır (Kaya, 1995, s. 87-93).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Dede Korkut'ta çok yer adının geçtiği boylardan biridir. Destanda bezirgânlar Bay Böri'nin yeni doğan oğluna armağanlar almak için *Rum Eli*'ne, *İstanbul*'a gidip gelmiştir. Ancak burası destanda ismen geçmektedir. Olaylara mekân olan bir yer değildir. Bezirgânlar on beş yılda gidip döndüklerinden, *Oğuz*'a çok uzak bir yerdir. Destandaki bu süre elbette ki kurmacadır. Destanı anlatan ozan zaman atlaması yaparak bezirgânların gidiş dönüş süresini kahramanın erlik gösterip ad alacağı yaşlara denk getirmiştir.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki önemli yerlerden biri *Demirkapı/Kara Derbent*'tir. Burası anlatıda önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü genç yiğit Bamsı Beyrek, burada kahramanlık yapıp bezirgânları kurtararak ad kazanmıştır. *Demirkapı*'nın adı Dede Korkut'ta birçok boyda geçtiği gibi, *Eski Türk Yazıtlarında* da birkaç yerde geçmektedir. Bu durum *Demirkapı*'yı Göktürk coğrafyasıyla ilişkilendirmektedir. Destanda bahsedilen *Demirkapı*, *Pasinin Kara Derbent/Pasinün Kara Dervent* ağzı tarihî Türk-Fars sınır bölgesinde yer alan, günümüzde *Özbekistan*'ın en güneyindeki *Tirmiz* kenti civarında, *Tacikistan-Afganistan* sınır bölgesinde yer alan *Demirkapı*'dır. Zaten ünlü bir yer olup birçok tarihî kaynakta da adı geçmektedir. Destandaki *Pasinin/Pasinün* de *Pars'ın/Fars'ın* demektir. Yani destancı *Fars'ın Kara Derbent'i/Demirkapı'sı* demiştir. Dikkate değer başka bir durum, destanın ilerleyen bölümlerinde Yalancıoğlu Yaltacuk, kana bulanmış gömleğini getirip *Bayburd Hisarı*'na tutsak düşmüş Bamsı Beyrek'in *Kara Derbent*'te öldüğünü ileri sürmüştür. Destanda dilden dile anlatılırken çeşitli değişiklikler olduğu görülmektedir.

Türkmenistan varyantındaki Bamsım Birek Boyu'nda, tüccarlar *Rum* ilinden dönerken üç menzil kala *Karaderbent* (Dede Korkut Kitabı'nda *Kara Dervend*) denilen yerde konakladığı sırada saldırıya uğramıştır. Bugün Türkmenistan'ın başkenti *Aşgabat* yakınlarında *Gevers* rayonunda (*Enev*'de) bir dağ geçidi, *Beherden* rayonunda (*Arçman*'da) ağzı kapalı bir dere *Derbent* adını taşımaktadır (Erdem, 1998, s. 173). *Kül Tigin Yazıtı*'nda Bilge Kağan, ataları Bumin Kağan ve İstemi Kağan'ın fetihlerini anlatırken, “*kirü Temir Kapıgka teği konturmuş*” (*batıda Demir Kapı'ya kadar (halklarını) yerleştirmişler*) demiştir (Kül Tigin Yazıtı, D 2; Tekin, 1998, s. 38-39). *Demirkapı*, *Soğd* ve *Toharistan*'ı, daha doğru bir ifadeyle *Zerefşan* ve *Kaskaderya* havzasındaki medeni yerleri *Amuderya*'nın yukarı kısmından ayırırdı. Burası *Buzgala derbendi* diye de bilinmektedir (Barthold, 2004, s. 39-40). *Eski Türk Yazıtlarında Temir Kapı (Demirkapı)* toponimi sık geçmektedir. *Tonyukuk Yazıtı*'na göre 725-726 yılında Gök-Türkler, *İnci Irmağı*'nı geçerek düşmanlarını *Demirkapı*'nın ötesine kovup devletin sınırlarını *Demirkapı* geçidine kadar

genişletmişlerdi. Gök-Türk Devleti'nde *Demirkapı* geçidi devletin batı sınırı sayılıyordu. Sonradan birçok yer burası örnek alınarak *Demirkapı* diye adlandırılmıştır (Baski, 2007, s. 73-74). Arap yazarlardan Yakubi (ö: 905), burada *Bab Al-Hadid* (Dar-ı Ahanin/Demir Kapı) kenti bulunduğunu söylerken, coğrafyacı İdrisi (1154) *Demir Kapı*'nın küçük ve gelişmiş bir kent olduğunu dile getirmiştir. Klaviyo (Clavijo) ise dağların ortasında *Demir Kapı* adlı bir köyün bulunduğunu belirtmiştir (Buharalı, 2011, s. 28). 1404 yılında *Demirkapı*'dan geçen ilk Avrupalı olan elçi Clavijo, bu geçidi yaklaşık Hiuan-tsang gibi tanımlayarak, "Söylendiğine göre eskiden bu geçidi demirle kaplanmış bir kapı kesmekte imiş" diye eklemiştir (Thomsen'den aktaran Baski, 2007, s. 75).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda *Evnük Kalesi*'nin adı ise sadece ismen geçmektedir. Yani destanın mekânı değildir. Ozan bildiği bir kalenin adını sayarak bezirgânların bu kaleden gelen casuslar tarafından yağmalandığını belirtmiştir. Yani bu kale destanda *Demirkapı/Derbent* civarında gösterilmiştir. Destanda zaman atlaması yapan ozan, mekân atlaması da yapmış olabilir. Destanın alt coğrafyasında *Horasan*'da veya *İran*'ın iç kesimlerindeki bir kaleyi kastetmiş olabilir. Destanın üst coğrafyasında ise bu kale *Doğu Anadolu*'da Karakoyunlu-Akkoyunlu Türkmenlerinin yaşamında önemli bir rol üstlenmiş, stratejik bir konumdaki *Avnik Kalesi*'dir.

Anlatıda bezirgânlar, Bamsı Beyrek kurtarmasaydı, mallarının *Gürcistan*'da gideceğini söylemiştir. Burada adı geçen *Gürcistan*, tarihî *Garcistan* bölgesidir, *Demirkapı/Derbent* yakınlarındadır, *Afganistan*'dadır. Oğuz destan geleneğindeki yer adlarından biridir. *Oğuzname*'de Oğuz Han'ın fetih güzergâhlarından biridir ve *Orta Asya*'dadır. *Oğuzname*'de bu yerlerle birlikte *Gazne*, *Kabil* adları da geçer ki, buralar da *Afganistan*'dadır. Özellikle *Gur* ve *Garcistan* olarak, iki yer adı birlikte anılmaktadır. Burası Dede Korkut'un üst coğrafyasında ise *Gürcistan* olarak mahallileşmiştir. *Gur* ve *Garcistan* bölgesi *Köroğlu Destanı*'yla da yakında ilgilidir. *Köroğlu Destanı*, Türklerin olduğu gibi, Taciklerin de millî bir destanıdır ve o bölgede yaygın olup birçok varyantı vardır, binlerce dizeden oluşmaktadır. Dede Korkut'un olduğu gibi *Köroğlu Destanı*'nın alt coğrafyası da *Orta Asya*'dadır. Yani *Garcistan*, *Orta Asya* Türk ve Fars destan geleneğinde önemli bir yere sahiptir.

Hudud El-Alem'e (y:982) göre *Horasan* ülkesindeki *Garcistan*'ın en önemli kenti *Buşın*'di. Burası arazileri bol, zengin, dağlık bir bölgeydi. Halkı çoban ve çiftçiydi. *Garcistan* ve *Gur* sınırları içindeki bütün liderler *Cüzcanan Meliki*'ne bağlıydı. *Horasan* ülkesinde, *R.busharan* (*Rishvaran*) da büyük ve çok güzel bir bölgeydi. Halkı savaşıydı. Bu bölge *Gürgenç*'e bağlı *Garcistan*'a aitti. *Merv*'in bazı suları buradan doğuyordu [Orhan (Kurulay), 2007, s. 87-88]. Harzemşah Devleti'nin kurucusu Harzemşah Atsız'ın büyük babası Anuş-tegin Garca, Selçuklu

emirlerinden Bilge-Tegin'in kölesiydi. Bilge-Tegin onu *Garcistan*'dan satın aldığı için bu lakabı taşıyordu (Barthold, 1990, s. 345). *Bahrü'l-Ensab*'da Bayındur Han'ın askeri olan Oğuzların Peygamber doğmadan önce kırk yıl *Gürcistan* keferesiyle savaşarak *dokuz tümen Gürcistan* beylerinden haraç aldıkları söylenmiştir (Gökyay, 1973, s. CXIX). İran kaynaklarında *Berberistan*, Arap coğrafyacılarında *dağlık ülke* anlamındaki *Garcistan* ve yerli halkın Toharların adından dolayı *Toharistan* olarak adlandırdıkları bugünkü *Afganistan*'ın orta kesiminde bulunan *Hazaracat* (*Hazaristan*), Kuşanlar eliyle başlatılan, Harezmşahların yıkılmasına kadar süren süreçte, Türk tesirinin en yoğun hissedildiği bir bölgedir (Yazıcı, 2011, s. 489).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki önemli yerlerden biri *Aladağ*'dır. Ava çıkan Bamsı Beyrek, müstakbel eşi Banu Çiçek ile burada karşılaşmıştır. Burası destanda önemli bir rol üstlenen mekânlardan biridir. Destanda Banu Çiçek, *Aladağ* civarında yaşar gösterilmiştir. Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek burada yarışmışlar, yüzük takıp nişanlanmışlardır.

Camiu't-Tevarih'e göre *Aladağ*, Oğuz Han'ın yurduydı. Oğuz Han, “Böylece bütün Çin'i, Maçin diyarını ve Nenkiyas'ı ele geçirdi. Oralardan pek çok mal ve ganimet alıp kendi vatani olan Türkistan'a dönerek Ortak ve Alatağ'a indi” (Togan, 1982, s. 21). *Aladağ*, Dede Korkut'ta Kazan Han'ın otağını kurduğu, divanının bulunduğu merkez durumundadır. *Orta Asya*'da *Çungarya* ile *Balkaş Gölü* havzasını ayıran bölgede ve *Batı Türkistan*'ın kuzey doğusundaki *Isık Göl* ile *Almatı* arasında uzanan *Ala Dağlar* vardır (Bulduk, 1997, s. 469).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Dede Korkut, Deli Karçar'dan kız kardeşi Banu Çiçek'i Bamsı Beyrek'e isterken, alkışında *karşı yatan Karadağ*'ın adı geçmektedir. Buranın *karşı yatan Karadağ* olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Bu durum hem dağa gerçek bir coğrafi anlam kattığı gibi, hem de *Orta Asya* coğrafyasıyla bire bir örtüşmektedir. *Kazakistan*'da *Sirderya*'ya paralel bir şekilde uzanan Oğuzların ünlü *Karadağlarının* bitiminde *Talas Aladağları* ve *Kırgız Aladağları* başlamaktadır. Üstelik bu bölgedeki *Taraz/Talas* kenti ve *Minbulak* (Binbulak) da Batı Göktürk-Türgiş döneminde merkez bölgelerden biriydi. Tarih ve destan birbirini tamamlamakta, coğrafya açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bamsı Beyrek'in anası da bir soylamada yaylak olarak *karşı yatan Karadağlar*'dan bahsetmiştir. Yani destana göre Oğuz yurdunun karşısında *Karadağlar* uzanmaktadır ve Oğuzların yaylağıdır. Destanın sonundaki Dede Korkut'un alkışında ise yerli *Karadağlar* ifadesi geçmektedir.

Yakın zamanda keşfedilen Türkmen Sahra/Günbed yazmasındaki bir soylamada, “yanı berkce, sarp uçurum kara dağlar yerden kalhar” (*ucu sağlam, sarp uçurumlu kara dağlar yerden yükselir*) demektedir (Ekici, 2019, s. 39, 160). İdrisi'nin yapıtı *Kitap Rucar*'a göre 10. yüzyılda Oğuzlar iki siyasi merkezde yoğunlaşmışlardı; biri İdrisi'nin haritalarında *Eski Guzeli* olarak

gösterilmiştir, *T'ien-shan*'ın (Tanrı Dağları) batı etekleriyle *Sirderya Karataş*'ı (Karadağ) arasındaydı; diğeri *Sirderya*'nın aşağı kısımlarında gösterilen Oğuz yöneticilerinin yeni ikametgahı *Yengikent*'di (Agacanov, 2015, s. 198-201). Topkapı Sarayı'ndaki *Oğuzname*'deki Kazan için söylenen sözlerde “*Karaçuğun Cilban (?) dağında*” ve “*Kalaba senri kara dağın salında kaplı taşta*” ifadeleri geçmektedir (Ögel, 1994, s. 127). *Kazakistan*'da *Sirderya*'ya paralel uzanan *Kara Tav* sıradağları Dede Korkut'taki *karşı yatan Kara dağ* yahut *Karacuk Dağ*'dır (Togan, Bugünkü Türkistan, 1929-1940, s. 5 v.d.'dan aktaran Gökyay, 1973, s. CIII-CIV). *Karacuk*, *Sirderya* boylarında, günümüzde *Karataş (Karadağ)* adıyla bilinen ünlü sıra dağlardır (Sümer, 1959, s. 408-409).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki önemli yerlerden biri *Bayburd Hisarı*'dır. Destanın Türkmen varyantında ise buranın adı *Baybövirt Kalesi* olarak geçmektedir. Destanın diğer varyantlarında ise adı farklı farklıdır. Yani destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'da veya *Horasan*'da-*İran*'da yer alan bir kalenin adının varyantlara göre farklı şekillerde mahallileştiği anlaşılmaktadır. Burasının destanda önemli bir rolü olan mekânlardan biridir. Bamsı Beyrek burada on altı yıl tutsak kalmış, kendisini kurtaran kale beyinin kızıyla gönül ilişkisine de girmiştir. Destanın sonundaki savaşta Oğuzlar burayı ele geçirmişlerdir.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki *Parasar*'ın *Bayburt Hisarı*, Türkmenistan varyantında Bamsım Birek Boyu'ndaki *Porsan Han*'ın *Baybövirt Kalası*'dır (Erdem, 1998, s. 288). Dede Korkut Kitabı'ndaki *Bayburd Hisarı*'nın hanı *Parasadur*, Türkmen varyantındaki *Baybövirt Kalası*'nın hanı *Porsan Han*'dır (Erdem, 1998, s. 261-262). Dede Korkut Kitabı'nda Beyrek için “*Parasarun Bayburt hisarından, parlayup uçan*” denilmektedir. Topkapı Sarayı'ndaki *Oğuzname*'de ise destanın girişinde yalnızca bir yerinde *Bayburt* yer adı geçerken Beg Beyrek için “*Ban hisarından parlayup uçan*” denilmektedir (Ögel, 1994, s. 115).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda yurduna dönen Beyrek'in buradaki düğünde Kazan'a söylediği soylama da *Türkistan*'ın direği, *Amit suyunun aslanı*, *Karacuk'un kaplanı* olduğunu belirtmiştir. Buradaki *Türkistan* adı açıktır, *Orta Asya*'nın eski adıdır. *Amit suyu*, *Orta Asya*'nın en uzun akarsuyu olan *Amuderya*'dır. *Karacuk*, *Sirderya* boyunca uzanan *Karadağlar*'dır, ayrıca eski bir Oğuz kentinin adıdır. *Karadağlar*'a/*Karacuk*'a yukarıda değinmiştik.

Şehname'ye göre Feridun, dünyayı üç oğluna pay etmişti ki Türklerin atası olan Tur veya Turec, *Türkistan*'ı Çin'e kadar payına almıştı (Bahar, 1994, s. 241). *Mücmelü't-tevarih*'e (y:1126) göre Efrasiyab, *Türkistan*'a, Hindular'a ve Rumlar'a galip gelmiş, birkaç kez de *İran*'ı yenmişti (Şeşen, 2017, s. 41-42). *Camii't-Tevarih*'e göre Nuh, yeryüzünü oğulları arasında bölüştürdüğünde büyük oğlu Yafes'e Doğu illeri, *Türkistan*'ı ve o tarafları vermişti. Göçebe

olarak yaşayan Yafes'in yaylak ve kışlak'ı *Türkistan*'daydı (Togan, 1982, s. 17). Topkapı Sarayı'ndaki *Oğuzname*'de Salur Kazan "*Türkistan'ın direği*" olarak nitelendirilmiştir (Ögel, 1994, s. 121). Dede Korkut'ta Bayındır Han ile Kazan Han'ın tavsiflerinde "*Türkistan'ın direği*" olduğu vurgulanır, *Türkistan*'ın bazı dağları bazı vasıflandırma ve seslenmelerde geçer. Bu yer adları Oğuzların *Maveraünnehir*'deki yurtlarıyla ilgilidir (Ergin, 1989, s. 53-55). Tarihî *Oğuz Eli* 10-11. yüzyıllarda *Türkistan*'da, *Sirderya* boyları ile özellikle onun kuzeyindeki topraklarda yaşamıştı. *Türkistan* ismini taşıyan başka bir yer yoktur (Sümer, 1959, s. 406-409).

Türkmenistan varyantındaki Gorkutın Gabrı Kazılgı-I Boyu'nda, *Amuderya* kenarında yaşayan Oğuzlara hanlık eden Nazar Han'dan söz edilmiştir (Erdem, 1998, s. 176). Milattan Önce birinci bin yılın başlarından itibaren *Amuderya Havzası*'na Hint-Ari ve Türk halkları yerleşmiş ve burada çeşitli medeniyet merkezleri kurmuşlardır. Genellikle *Amuderya*, kuzeyinde Türkler, güneyinde Hint-Ari kavimler bulunmak üzere, aralarında doğal bir sınır olarak kabul edilmiştir. İslamiyet *Türkistan*'a, *Belh* ilinden *Amuderya*'yı aşarak girdiği için Araplar bu ırmağa *Belh Nehri* adını da vermişler, kuzeyindeki topraklara ise *Maveraünnehir* demişlerdir (Esin, 1991, s. 98). 921'de İtil Bulgarlarına gitmek için yolculuğa başlayan İbn Fadlan'ın da aralarında bulunduğu Abbasi elçilik heyeti, *Harezm*'de *Cürcaniye*'de kışı geçirmişti. İbn Fadlan'a göre *Amuderya* (*Ceyhun*), boydan boya donmuştu, buzun kalınlığı 17 karıştı ve sabitti, oynamıyordu, böyle üç ay kalmıştı. Atlar, katırlar, eşekler, arabalar sanki yolda gider gibi buzun üzerinden geçiyordu. 922 yılının şubat ayı ortalarında havalar ısınmaya başlayınca *Amuderya*'nın buzları çözülmüştü (Şeşen, 2010, s. 5-8). 14. yüzyılın ilk yarısında tarihî kent *Harezm*'i (Hive) ziyaret eden İbni Batuta'ya göre sofı Müslümanların hayaline göre cennetten çıkan dört akarsudan biri *Amuderya*'ydı, *Khvarizm*'in yanından geçiyordu. *Amuderya* tıpkı *İtil* nehri (Volga) gibi kışın donar ve buz tabakası yaklaşık beş ay kalırdı. Yazın ise üzerinde gemi seferleri işlekti ve *Termez*'e kadar gidilebilirdi (Ligeti, 1986, s. 137). *Şecere-i Terakime*'ye göre Oğuz Han *Talaş*'tan *Horasan*'a giderken *Amu suyundan* geçmişti (Ebülğazi Bahadır Han, 1974, s. 39). *Hanname*'ye göre Nuh'un çocuklarından önce iki kişi padişah olmuştu. Bunlardan biri *Kil-Şah*, diğeri *Kil-Han*'dı. Bu iki padişah dünyayı iki eşit bölgeye bölmüşler, *Amuderya*'yı sınır olarak kabul etmişlerdi. *Kil-Han*'a verilen suyun kuzey yakasına *Turan* diyorlardı, *Kil-Şah*'a verilen güney yakasına da *İran* diyorlardı (Ögel, 1993, s. 382-383).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun sonuna doğru Bamsı Beyrek, Yaltacuk'u *Tana Sazına* atmıştır. Ancak destanda buranın önemli bir rolü yoktur. Belki de destanın eski dönemlerdeki daha hacimli varyantlarında burasının daha önemli bir rolü vardı. *Tana* eski Türklerde *akarsu*, *ırmak* anlamında kullanılan eski bir sözcüktür. Balkanlar'daki *Tuna*'nın adı da bununla ilgilidir, büyük olasılıkla adı *Doğu Avrupa*'ya göç eden eski Türk topluluklarından miras

kalmıştır. *Tana*, Moğollar'da da geçmektedir. *Doğu Avrupa*'da *Karadeniz*'e dökülen, tarihî kaynaklarda adı geçen *Danapris* (Don) ırmağıyla ilgilidir ve büyük olasılıkla destanın en alt tabakasında İskitlerle ilgilidir.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki coğrafya açıktır. Burası Batı Göktürk coğrafyasıdır. Destanın alt coğrafyasında, *Aladağlar* (Kazakistan-Kırgızistan), *Karadağlar/Karacuk* (Kazakistan), *Türkistan* (Orta Asya), *Demirkapı* (Özbekistan'ın Tacikistan-Afganistan sınırı), *Garcistan* (Afganistan), *Amuderya* (Özbekistan, Türkmenistan, Afganistan, Tacikistan), *Bayburd Hisarı/Baybövirt Kalesi* (büyük olasılıkla Horasan/İran) yer almaktadır. Destanda ayrıca bezirgânların *Rum Eli/İstanbul*'a gidip geldiğinden, Yaltacuk'un *Tana Sazı*'na kaçtığından bahsedilmiştir.

2.2. Üst Coğrafya

Mehmet Fahrettin Kızıoğlu'na göre Bamsı Beyrek, *Bayburt-İspir-Oltu-Ban Hisarı-Penek* bölgesinde malikâneleri bulunan ve Küçük Arsaklılar'ın *tak-a-tir/taç-giydiren=ınak* görevinde bulunan Biyurat oğlu Bagarat hanedanının (Bay Bura oğlu Bamsı) bir timsaliydi (1963, s. 367).

Tofik Hacıyev'in eserinde yazdığına göre Dede Korkut'taki olayların geçtiği coğrafya konusunda, bazen obraz gibi yer adları (Türkistanın direği, Karacukun aslanı, Emet suyunun kaplanı teşbihleri) bazen de Oğuz yiğitlerinin akın yaptığı yerler (Bayburd, Düzmürd, Onik (Avnik), Pasin kaleleri) görülmektedir. *Karacuk*'un *Sırderya* sahilinde dağ adı olduğu söylenmektedir. Oysaki bu adda *Azerbaycan*'da da dağ vardır. Ya da *Emet* suyunun *Dicle* olduğu dile getirilse de bazıları bunu Amit soyu, Ümmet soyu vb. olarak söylemektedir. Eğer Kazan Han'a Amit, Emet veya Ümmetin aslanı denilirse, Amit ve Emet denildiğinde burası *Dicle* olarak kabul edilirse, o zaman suyun-çayın aslanı denilmeyip neslin, tayfanın, kavmin kahramanı denilmiş olur. Ya da Amit soyu kavim adı olarak kabul edilirse o da mantıksızdır. Ümmet soyu denildiğinde ise o da İslamlaştırmadır ki peygamber ümmeti-kavmi anlaşılır. *Bayburd, Trabzon, Onik* (Avnik), *Rum* vs. toponimlerine göre mesken *Türkiye*'de kabul edilirse o da özünü yansıtmaz, çünkü Oğuzlar bu yerlere ancak akın veya ticaret amacıyla gitmişlerdir (1999, s. 8).

Şamil Allahverdi Cemşidov'un belirttiğine göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Oğuz beyleri İç Oğuz ve Dış Oğuz beyleri diye kısma ayrılmıştır. Oğuz'dan çıkıp *Rum Eli*'ne ticarete giden bezirgânları basmışlar, *Kara Derbend* ağzında soymuşlardı. *Kara Derbend* ise *Gürcistan* tarafında olup "*Parasarun Bayburd Hisarı*"na da yakındır. Ancak *Bayburt* ve *Gürcistan* bezirgânlar için merkezi yer olup onlar buradan kurtarıldıktan sonra Oğuz'a gelmişlerdir. Daha sonra "*Karşı yatan Kara Dağ*"dan asıl yurt gibi bahsedilmiştir. Boydaki olaylar *Azerbaycan* topraklarında meydana gelmiştir. Kahramanlar tarihî olarak *Azerbaycan* halkına ait bulunan yerlerde yaşamışlardır (1990, s. 25-29). Yine Cemşidov'a göre Kam Böri'nin

Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, haramiler Oğuz bezirgânlarını *Pasin*'in *Avnik* kalesinde soymuşlardır ki burası Oğuz sınırından çok uzakta değildir. Şöyle ki oradan kaçıp gelen bezirgân, *Oğuz eli*'nin sınırına yakın yerde yoldaşları ile yiyip içip oturan Beyrek'i haberdar etmek için o kadar da uzak mesafeden geçmemişlerdir. Beyrek de olay yerine gitmek için çok zaman kaybetmemiştir. Bu nedenle *Pasin*, Oğuz'un kuzey sınırına en uzak noktadır. Bu, eski devirlerdeki *Azerbaycan*'ın da kuzey sınırı gibi, tarihî-coğrafi gerçek olarak dikkat çekmektedir (1990, s. 41-42).

Muammer Kemaloğlu'na göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun tarihsel arka planında, Sultan Tuğrul Bey'in 1054'te gerçekleşen *Rum* (Anadolu) Seferi ve sefere katılmış olan komutan ve askerlerin yaşadıkları olayların olduğu söylenebilir. Boydaki anlatımlarda yer alan ve Bezirgân'ların geçtiği veya bulunduğu, *İstanbul*, *Pasinun Dervendi*, *Evnük Kal'ası* gibi yerlerin dışındaki yer adları ve öteki konuların incelenmesiyle; Tuğrul Bey'in çocuğunun olmamasının da vurgulanıyor olmasının yanı sıra Bamsı Beyrek'in doğması, ona ad konulması vb. öteki konuların geçtiği anlatımlar göz önünde bulundurulduğunda destanın bu bölümünde, *Oğuz-eli*'nin, 1035 *Horasan* Göçü'nden sonra yerleştikleri *Serahs* olduğu, aynı bölüme konu olan tarihî olayların oluşum zamanının ise bu yerleşimin sonrasına (1036-1037) karşılık geldiği görülmektedir. Anlatıda *Bayburt Hisarı* mel'un beyinin yedi yüz kişi ile gerdek günü baskın yapması neticesinde, Bamsı Beyrek'in naibinin ölmesi ve otuz dokuz yiğidinin kendisiyle birlikte tutsak edilmesi konularının anlatıldığı bölümlerin coğrafyasının ise Şah-Melik Bozgunundan sonra göç ettikleri *Mangışlak*'tan bir sonraki yurtları olan ve olasıdır ki 1048'de yerleştikleri *Gürgan* olduğu, Anadolu'ya 1054'de yapılan Selçuklu Seferi ve kapsamındaki Malazgirt Savaşı ile ardından çıkılan akınlar dikkate alındığında anlatının bu bölümüne konu olan tarihî olayların oluşum tarihinin 1054 yılı olduğu görülmektedir. Anlatıda Bamsı Beyrek'in tutsaklıktan kurtulması, Oğuz'a varması, sevgilisi Banı Çiçek ile kavuşması ve sonrasında Oğuz beyleriyle birlikte atlanarak *Bayburt Hisarı*'na yiğitlerini kurtarmaya gitmesi ile *Bayburt Hisarı* meliklerinin öldürülmesi, kiliselerinin yıkılarak yerine mescit yapılması ve yiğitlerinin azat edilmesi gibi anlatımların olduğu *Bayburt Hisarı Hadiselerini* içeren son bölümün oluşum tarihi 1071 yılı, bu bölümde tarihî kimlikleri tespit edilen kahramanların yaşadıkları *Oğuz-eli* ise *Eher*'dir (2019, s. 53-69).

Dede Korkut Kitabı'nda *Trabzon* ismi geçerken *Rum* ismi geçmez; *Gürcistan* ismi geçerken *Gürcü* ismi geçmez; bu bölgede yaşayan Lazların isminden ise hiç bahsedilmez. Türklerin Anadolu'da ilk geldiği yerlerden biri olan, Akkoyunlu Türkmenlerinin yurdu olan *Bayburt* bile kâfir yurdu olarak gösterilir; *Diyarbakır* ve *Mardin*'den bile düşman yurdu olarak bahsedilir; Ermenilerden hiç bahsedilmez, hatta Emren adında bir Oğuz kahramanı da vardır; *İstanbul*'a diye

gidilir, ancak ters tarafta bulunan *Derbent*'ten gelinir vs. bütün bu tarihî-coğrafi tutarsızlıklar, çelişkiler, Dede Korkut Destanlarının, gerçekte alt coğrafyada *Orta Asya*'da ortaya çıkmış olmasının, sonradan, yeni yurt *Anadolu-Azerbaycan* coğrafyasında eksik mahallileşmesinin bir sonucudur (Eyüboğlu, 2023c, s. 177-178).

3. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki Yer Adları

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki yer adları şunlardır: *Aladağ, Amit Suyu, Avnik Kalası, Bam Bam Depe, Bayburd Hisarı, Demirkapı, Dış Oğuz/Taş Oğuz, Gürcistan, İç Oğuz, İstanbul, Karadağ/Karacuk, Oğuz/Oğuz Eli, Rum/Rum Eli, Tana Sazı, Türkistan*.

Aladağ: Dede Korkut Kitabı'nda *Ala Dağ, Aladağ* olarak geçmektedir. Adı 7 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy (Gökyay, 1973, s. 332).

Bahaeddin Ögel'in aktardığına göre Dede Korkut Kitabı'ndaki ala dağlar, ruh ve duygu yönünden bambaşka dağlardır. Ala dağlar daha ziyade leşker, otağ, haber, aşma ve savaş ile ilgili konulardan bahsedildiğinde yer almaktadır. Ala dağlar, türlü renkleri içinde toplayan, estetik, ama olaylarla ilgili bir görünmeyle anlatılıyorlardı (1995, s. 442). Ali Duymaz'a göre Dede Korkut'taki *Arku Bil, Ala Tağ* veya *Arkuri yatan Ala Tağ* kavramları, özel ad olmaktan öte, farklı imla ve okunuşlarına rağmen eskiden beri canlılığını koruyan kalıp sözdür. Çok eski zamanlarda, coğrafyalarda belirli bir dağı işaret etmiş olan bu söz, her yeni coğrafyaya uyarlanabilecek niteliktedir. *Ala Dağ* adını taşıyan bir dağ da Talas havzasında bulunmaktadır (1999, s. 380-381).

Veysel Şahin'in aktardığına göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Dede Korkut'un Bamsı Beyrek'e ad vermesinden sonra Oğuz beyleriyle birlikte *Ala Dağ*'a ava çıkılmıştır. Boyda Bamsı Beyrek *Ala Dağ*'da geyikleri kovalamış, bu sırada Banu Çiçek'in otağını görmüş ve otağın kime ait olduğunu öğrenmiştir (2017, s. 36-37). Vahid Zahidoğlu'nun dile getirdiğine göre Dede Korkut'ta geçen *Ala Tag, Qara Tag* araştırmacılarca çoğunlukla yer adları olarak incelense de aslında bunlar yer adları değildir. *Ala* ve *qara* ifadeleri *büyük* anlamında kullanılmıştır (2020, s. 543). Dede Korkut'taki *Aladağ*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır; günümüzde de aynı ismi taşıyan *Aladağlar*'dır (Alatau/Alatav). *Aladağlar*, başka Türk sözlü kültür ürünlerinde de önemli bir yere sahiptir. Geniş Türk coğrafyasında çok sayıda *Aladağ* vardır (Eyüboğlu, 2023b, s. 58).

Dede Korkut'ta birçok boyda görülen *Aladağ*'ın adının Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy gibi mitolojik özellikleri baskın destanlarda görülmemesi

dikkat çekicidir. Bu durum bu anlatıların türüyle ilgili olduğu gibi, *Aladağ*'ın tarihî-coğrafi köklerinin de bir yansıması olabilir.

Amit Suyu: Dede Korkut Kitabı'nda *Amit Suyu* olarak, Türkmen varyantında ise *Amuderya* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 3 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu. Türkmen varyantında adı 2 boyda geçer: Oğuzların Melallaşmakı, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I. Türkmen varyantında adı rivayetlerde de geçer (Gökyay, 1973, s. 333; Erdem, 1998, s. 808).

Ziya Gökalp, Diyarbakır yöresinde yaşayan Oğuzların Diyarbakır'dan geçen *Dicle Irmağı*'na *Amat Suyu* dediklerini belirtirken Fahrettin Kırzioğlu, bu yer adını küçük ve büyük Arsaklıların en büyük yaylak merkezi *Amatan*'a bağlayarak *Amat* diye okumuş; Orhan Şaik Gökyay ise bunu *Dicle Nehri* ile ilişkilendirmiştir (Gökyay, 1973, s. 333, CIV-CV). Üçler Bulduk'ın bahsettiğine göre Dede Korkut'ta Salur Kazan'ın övgüsünde yer alan *Türkistan* ve *Karaçuk*'un arasında geçen *Amit Suyu*'nun da bir yer adı olması gerekmektedir. *Türkistan* ve *Karaçuk*'un *Sirderya/Sir Suyu*'nun sağ yakasında bulunan bölgeleri karşıladığı düşünülürse *Amit Suyu* ifadesiyle kastedilen de *Amu Suyu* yani *Amuderya* olabilir (2020, s. 13). Muammer Kemaloğlu'nun eserinde yazdığına göre Dede Korkut'ta *Karaçuk* olarak geçen dağ, *Mankışlak*'taki *Karadağ*'dır. *Amit suyu* adlı dere ise *Karaçuk*'tan gelip *Kızıl-Kala*'nın yanından geçen küçük derenin o zamanki adıdır (2019, s. 90).

Dede Korkut'ta geçen *Amit Suyu*, Oğuznamelerde geçen *Amuy/Amuye/Amu Irmağı*'dır, eski bir destan geleneğinden gelmektedir, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'daki *Amuderya*'dır.

Avnik Kalası: Dede Korkut Kitabı'nda *Avnik Kalası* olarak geçmektedir. Adı bir boyda, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda geçer (Gökyay, 1973, s. 334).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde yazdığına göre *Avnik Kalesi*, *Erzurum*'un güney doğusunda, yüksek ve yalçın kayalar üstünde yapılmış bir kaledir. Önünde, sarp ve yalçın olarak yükselen *Kösedurak Dağı* görülür (1973, s. XCVI).

Avnik, Karakoyunlular devrinde stratejik öneme sahip bir konumdaydı. Bu nedenle Dede Korkut'un üst coğrafyasına dâhil olmuştur. Dede Korkut'ta adı geçen *Avnik Kalesi*, *Alınca Kalesi*, *Mardin Kalesi*, *Amid Kalesi*, *Bayburt Hisarı*, bir zamanlar Türkmenler'in yaşamında, Akkoyunlu ve Karakoyunluların tarihî hatıralarında önemli yer tutmuş stratejik konumdaki kaleler olup bu nedenle Dede Korkut'un üst coğrafyasına yansımışlardır. *Avnik Kalesi*'nin prototipi, Eski Türklerin akınlarda bulundukları, yerleşik kavimlere ait bir kale olmalıdır. Büyük olasılıkla bu kalenin adı, Dede Korkut'un alt coğrafyasındaki benzer bir kalenin adının yerini alarak mahallîleşmiştir.

Bam Bam Depe: Dede Korkut Kitabı'nda *Bam Bam Depe* olarak geçmektedir. Adı bir boyda, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda geçer (Gökyay, 1973, s. 334).

Mehmet Fahrettin Kırzioğlu'na göre burası *Doğu Beyazıt*'ta, *Tana Sazı* bölgesinde bir tepedir (Kırzioğlu, 1952, s. 76'dan aktaran Gökyay, 1973, s. 334).

Bayburd Hisarı: Dede Korkut Kitabı'nda *Barasarun Bayburd Hisarı*, *Bayburd Hisarı*, *Parasarun Bayburd Hisarı* olarak geçmektedir. Türkmenistan varyantında *Baybövirt Kalası* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 4 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy. Türkmenistan varyantında adı bir boyda, Bamsım Birek'de geçer (Gökyay, 1973, s. 334; Erdem, 1998, s. 808).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde dile getirdiğine göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Beyrek, on altı yıl *Bayburd Hisarı*'nda tutsak kalmış, kendisine âşık olan kale beyinin kızı tarafından kaleden çıkarılmış ve *Oğuz İli*'nden getirdiği kuvvetle kaleyi alarak orada kendisiyle birlikte tutsak bulunan arkadaşlarını kurtarmıştır. Bu kale, orada bir Hristiyan beyi olduğu tahmin edilen Parasar'a aittir (1973, s. XCVII). Melek Erdem'e göre Dede Korkut Kitabı'nda Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki Parasar'ın *Bayburt Hisarı*, Türkmenistan varyantında Bamsım Birek Boyu'ndaki Porsan Han'ın *Baybövirt Kalası*'dır (1998, s. 288). Hamdi Güleç'in dediğine göre *Bayburt* günümüzde Dede Korkut kültürüyle yoğrulan bir Dede Korkut diyarıdır. *Bayburt Kalesi*, Türkiye'de örnekleri az görülen türde bir kaledir. *Bayburt Kalesi*'nin karşısında bulunan *Erenler (Duduzar)* köyüne bağlı bir tepedeki mezarlıkta Bey Böyrek'e atfedilen bir mezar vardır. Rivayete göre Bey Böyrek'in oturup kalktığı ve eğlendiği saray Bayburt yakınlarındaki bir köydedir ve atı Boz Aygır'ın ayağının izleri de *Bayburt Kalesi*'ndedir. Bayburt'taki *Masat* köyü yakınlarında, *Çoruh* kıyısında Dede Korkut'a atfedilen bir türbe vardır (2015, s. 149-150).

Aysuda Şahin'in dile getirdiğine göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, kahramanların kendilerini huzursuz, mutsuz, hayattan kopuk hissettikleri kapalı-dar mekânlardan biri Parasarın *Bayburd Hisarı*'dır. Boyda düşmanların mekânı olan *Bayburt* ve *Bayburt Hisarı*, Bamsı Beyrek için de kapalı-dar bir mekândır. Bamsı Beyrek'in düşmanları burada yaşamaktadır. Beyrek, on altı yıl tutsak olarak kaldığı bu mekânda düşmanlara ozanlık yapmak zorunda kalmıştır. Babasının bezirgânları ile karşılaşan Bamsı Beyrek'in onlardan aldığı haberler karşısında huzursuz olduğu bu mekân, onun için içinden çıkılamaz bir labirente dönüşmüştür. Bamsı Beyrek bu kaleden düşman beyinin kızının yardımı ile kurtulmuştur (2017, s. 100-102). Dede Korkut Kitabı'ndaki *Bayburd* adı aslında sadece Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ile ilgilidir, bunun dışındaki üç boyda ise *Bayburd*'un adı sadece Bamsı Beyrek'in tanıtımında,

hep aynı şekilde, “*Parasarun Bayburd hisarından parlayup uçan*” ifadesinde geçmektedir. Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda *Parasarun Bayburd Hisarı*, Topkapı Sarayı’ndaki *Oğuzname*’de *Ban Hisarı*, Dede Korkut’un Türkmenistan varyantında Bamsım Birek Boyu’nda Porsan Han’ın *Baybövirt Kalası* olarak geçen yer adı Dede Korkut’un alt coğrafyasında *Orta Asya*’dadır (Eyüboğlu, 2023c, s. 178).

Demirkapı: Dede Korkut Kitabı’nda *Demürkapu Dervendi*, *Demür Kapu Dervendi*, *Kapular Dervendi*, *Kapulu Kara Dervend*, *Pasiniün Kara Dervend* adlarıyla geçmektedir. Türkmenistan varyantında *Karaderbent* adıyla geçmektedir. Adı 5 boyda geçer: Salur Kazan’ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Begil Oğlu Emren’in Boyu. Türkmenistan varyantında adı bir boyda, Bamsım Birek’de geçer (Gökyay, 1973, s. 334-336; Erdem, 1998, s. 810).

Fahrettin Kırzıoğlu’na göre *Kapulu Kara Derbend*, *Alburz* dağlarının (Kafkas) *Demir-Kapı Derbend*’den sonra ikinci ve daha uzun, aşılması güç, çok taşlı, uçurumlu geçidi olan, Tiflis’in kuzeyindeki *Dar-Yal* (Dar-Boğaz) kapısıdır. *Kara Dervend*, *Yukarı-Pasın*’da, *Evnük* deresinden gelen suyun sağdan *Aras*’a (Pasın Suyu) karışmadan önce geçtiği *Emre-Kom Köyü*’nün yukarısında yer alan *Kara-Derbend*’den ibarettir ve ünlü *Çoban Köprüsü*’nün güneydoğusunda yer almaktadır (Kırzıoğlu, 1952, s. 91-96’dan aktaran Gökyay, 1973, s. 335-336). Melek Erdem’in söylediğine göre Dede Korkut’un Türkmenistan varyantındaki Bamsım Birek Boyu’nda, tüccarlar *Rum* ilinden dönerken mekânlarına üç menzil kala *Karaderbent* (Dede Korkut Kitabı’ndaki *Kara Dervend*) adlı yerde konaklamış, burada saldırıya uğramıştır. Bugün *Türkmenistan*’ın başkenti *Aşgabat* yakınlarındaki *Gevers* rayonundaki (*Enev*’de) bir dağ geçidinin ve *Beherden* rayonundaki (*Arçman*’da) ağzı kapalı bir derenin adı *Derbent*’tir. *Derbent*, *geçmesi zor yer* anlamındadır (1998, s. 173). Veysel Şahin’in belirttiğine göre Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’ndaki kapalı-dar mekânlardan biri olan *Kara Dervend* iki yerde geçmektedir. İlkinde, Bamsı Beyrek için topladıkları armağanları getirmek için uzun zamandır ülke dışında dolaşan bezirgânlar, burada düşmanların saldırısına uğramış, malları yağmalanmış, ak çadırını diken Bamsı Beyrek’ten yardım istemişlerdir. İkincisinde, Yalancı oğlu Yaltacuk, Beyrek’in *Kara Dervend*’de kanlı gömleğini bulduğunu söylemiştir (2017, s. 16-17).

Dede Korkut’taki *Demür Kapu*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*’da ve *Avrasya*’dadır. Türk tarihinde birçok yer *Demirkapı*/*Derbent* adıyla bilinmektedir. Bu yerler özellikle Türk devletlerinin öteki devletlerle sınır bölgelerini oluşturuyordu. Türk tarihinde bolca bulunan *Demirkapı*’lardan ikisi oldukça ünlüdür ve eski Türk tarihinin bir yansıması olarak, Dede Korkut’ta geçen *Demirkapı*’lar bunlardır. Birinci *Demirkapı*, *Orta Asya*’da *Amuderya*

yakınlarındaki *Demirkapı*'dır. Özbekistan'ın güneyinde, *Afganistan* ve *Tacikistan* sınırlarının keşiştiği bölgededir. Burası Türk-Fars halkları arasında doğal ve tarihî bir sınırdır. Dede Korkut'ta geçen *Pasinün Kara Dervend*, *Fars'ın/Pars'ın Demirkapısı* demektir. Destanda bezirgânlar/tüccarlar *Demirkapı*'da/*Derbent*'te konaklamış, Bamsı Beyrek *Demirkapı*'da kahramanlık yapıp bezirgânları kurtararak adını almıştı. İkinci *Demirkapı*, *Hazar Denizi*'nin batı kıyısında, *Kafkasya*'nın kuzeyindeki *Demirkapı*'dır. Tarih boyunca göçebeler/Türkler ile öteki milletler arasında doğal bir sınır görevi görmüş, bu hatıralar Dede Korkut'a yansımıştır. *Demirkapı* adını taşıyan başka çok sayıda yer vardır. Türkler göç ettikleri yerlere *Demirkapı* ismini de taşımışlardır (Eyüboğlu, 2023, s. 113-114).

Dış Oğuz/Taş Oğuz: Dede Korkut Kitabı'nda *Taş-Oğuz* olarak geçmektedir. Türkmenistan varyantında *Daşoğuz*, *Dışoğuz* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 8 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, İç Oğuzla Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy. Türkmenistan varyantında adı 8 boyda geçer: Iza Berilediren Nesilsiz, Törelî Beğ, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmakı, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973, s. 321, 329, 338; Erdem, 1998, s. 809).

Gürcistan: Dede Korkut Kitabı'nda *Gürcistan* olarak geçmektedir. Adı 3 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu (Gökyay, 1973, s. 335).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde dediğine göre Dede Korkut Hikâyelerinden anlaşıldığı üzere, *Gürcistan*, Akkoyunlular döneminde (1403-1508) her yıl haraç gönderiyordu. Hikâyelerde burasının adı *Dokuz Tümen Gürcistan* olarak geçmektedir. Dede Korkut'ta *Gürcistan* için kullanılmış olan *dokuz tümen Gürcistan* ifadesi, bu ülkenin kalabalık olduğunun bir ifadesi olmalıdır (1973, s. LXXXVII, CCCVI). Aysuda Şahin'in belirttiğine göre Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki çevresel mekânlardan biri *Gürcistan*'dır. Burası Dede Korkut'taki Oğuzların kâfirlerin yurdu olarak adlandırdıkları ve mücadele ettikleri bir bölgedir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da "*sası dinli Gürcistan ağzı*" olarak tarif edilen bölge ile Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki anlatılan mekân aynıdır (2017, s. 99). Dede Korkut Kitabı'nda adı *Gürcistan* şeklinde geçen yer, Batı Göktürklerinin ve Türgişlerin Farsi (İrani) halklarla sınırını oluşturan, bazı tarihî kaynaklarda ismi geçen tarihî *Garcistan* bölgesidir. *Demirkapı* da bu bölgenin yakınında bulunmaktadır (Eyüboğlu, 2023d, s. 89).

İç Oğuz: Dede Korkut Kitabı'nda *İç-Oğuz* olarak geçmektedir. Türkmenistan varyantında *İçoğuz* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 8 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy. Türkmenistan varyantında adı 9 boyda geçer: Iza Berilediren Nesilsiz, Törelî Beğ, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmakı, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973, s. 325-335; Erdem, 1998, s. 810).

İstanbul: Dede Korkut Kitabı'nda *İstanbul* olarak geçmektedir. Adı bir boyda, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda geçer (Gökyay, 1973, s. 335).

29 Mayıs 1453'te Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet, *İstanbul*'u almış, bu tarihten sonra *İstanbul*, Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar Osmanlı Devleti'nin başkenti olmuştur. *Marmara* kıyıları ile *Karadeniz Boğazı*'nın iki yanına yayılmış olan *İstanbul*, günümüzde Türkiye'nin kültür, ticaret, sanayi ve doğal güzellikler bakımından en önde gelen ve en kalabalık kentidir (Gökyay, 1973, s. 335).

İstanbul binlerce yıllık köklü bir tarihe sahip, Roma, Bizans, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde önemli bir rol oynamış, *Asya* ve *Avrupa* kıtalarının kesişiminde yer alan, dünyanın en büyük kentlerinden biridir. *İstanbul*; boğazı, tarihî yarımadası, kıyıları, *Adalar*'ı ve türlü güzellikleriyle *Türkiye*'nin ve dünyanın en güzel kentlerinden biridir. Bu çalışmanın yazarının doğup büyüdüğü kent olan *İstanbul*, aynı zamanda bu çalışmanın yazıldığı kenttir.

Karadağ/Karacuk: Dede Korkut Kitabı'nda *Kara dağ*, *Kara dağlar* olarak geçmektedir. İsmi 11 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy (Gökyay, 1973, s. 236). Dede Korkut Kitabı'nda ayrıca *Karacuk* adı geçmektedir. İsmi 2 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu (Gökyay, 1973, s. 335).

Faruk Sümer'e göre *Karacuk*, *Sirderya* dolaylarındaki bugün *Karatav* (Karadağ) adıyla bilinen ünlü sıra dağlardır (1959, s. 408-409). Alkey Margulan'ın yazdığına göre Oğuzname'de Kazan Han'ın sevdiği yerlerden biri *Karaşık Dağı*'dır, bir diğer adı da *Karatav*'dır (Karadağ). Dede Korkut'ta adı geçen *Karaşık* kenti, *Kazakistan*'ın güney bölgesindeki *Karatav*'ın (Karadağ) güney tarafında, eski *Karnak* kentinin yakınlarında olabilir. Kazak destanlarında bu kent *Kırk*

Kaleli Karaşık şeklinde geçmektedir ve çoğunlukla *Karataav* (Karadağ) ile birlikte anılmaktadır (2000, s. 143). Emel Esin'in çalışmasında söylediğine göre Kengü-tarban'ın doğusundaki *Karatau*, Oğuz destanlarının *Karacuk Dağı*'dır (1976, s. 86). Ali Öztürk'ün eserinde belirttiğine göre Dede Korkut'taki *Kara Dağ*, *Türkistan*'da *Han Tanrı Dağları*'nın kollarından birinin adıdır. *Sirderya* boylarına doğru uzanmaktadır (2012, s. 290-291).

Dede Korkut'taki *Kara Dağ/Karadağ/Karacuk*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır, bugün de aynı isimle bilinen *Karadağlar*'dır (Karatau/Karatav). Dede Korkut'ta *Kara Dağ* adı cins adı olarak da kullanılmakta ve belirli belirsiz birçok dağları da ifade etmektedir. Eski Türkler/Oğuzlar çeşitli coğrafyalara göç ettikçe *Kara Dağ*'ın adını yeni yurtlarına da taşımışlardır. Bugün *Kazakistan*'ın *Karatav* (Karadağ) bölgesinden gelen, *Türkistan* kentinin kuzeydoğusunda, kente 8 km'lik uzaklıkta bulunan *Sirderya* havzasında bir suyu da *Karacuk Suyu* (Moldabayeva, 2005, s. 3) adını taşımaktadır ki bölgede *Karacuk* adı yaşamaktadır.

Oğuz/Oğuz Eli: Dede Korkut Kitabı'nda *Oğuz*, *Oğuz Eli*, *Oğuz Elleri*, *Oğuz Kavmi*, *İç Oğuz*, *Taş Oğuz* adlarıyla geçmektedir. Türkmenistan varyantında *Oğuz*, *İç Oğuz*, *Daş Oğuz*, *Dış Oğuz* adlarıyla geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 12 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy, İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy. Türkmenistan varyantında adı 9 boyda geçer: Iza Berilediren Nesilsiz, Törelî Beğ, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmakı, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973, s. 328-338; Erdem, 1998, s. 809-811).

Faruk Sümer'in eserinde söylediğine göre Dede Korkut kahramanları Oğuz Eli'ne mensupturlar. Oğuzlar, hikâyelerde çoğu kez *kalın* (kalabalık, güçlü) ve bazen de *kanlı* (olasıdır ki savaşçı ya da öcünü alan) sözleriyle nitelenmektedir (1972, s. 391). Orhan Şaik Gökyay'a göre *Oğuzname*'de, Oğuz Han'ın yurdunu üçer üçer altı oğlu arasında bölüştürmesinden sonra Oğuzlar Boz-Ok ve Üç-Ok diye adlandırılmıştır. Dede Korkut'ta ise İç-Oğuz'dan Üç-Oklar, Taş (Dış)-Oğuz'dan Boz-Oklar anlaşılmaktadır (1973, s. LXXXVIII). Şamil Allahverdi Cemşidov'un belirttiğine göre Dede Korkut Kitabı'ndaki coğrafi saha olan *Oğuz* veya *Oğuz Eli* ya da *Oğuz Elleri*, yeni ya da eski adlarıyla Azerbaycan topraklarındadır (1990, s. 33). Yine Cemşidov'a göre Dede Korkut Kitabı'nda tasvir edilen coğrafi bölgeyle ilgili olarak *Oğuz*'un esasen coğrafi olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu coğrafi adlar destanda ayrı ayrı boylarda *İç oğuz*, *Daş oğuz*, *Oğuz*, *Kalın oğuz*, *Oğuz elleri* olarak geçmektedir (2004, s. 117).

Dede Korkut'taki İç Oğuz ve Dış Oğuz ifadeleri anlatıya göre değişmektedir. Çünkü Dede Korkut anlatıları tarihin farklı dönemlerine aittir. Tarihî süreçte Türk kabile federasyonlarının değişmesi, federasyona çeşitli boyların girip çıkması, devletin büyümesi ve küçülmesi, sınırların genişlemesi ve daralması, sosyal, ekonomik, politik, askeri gelişmeler, göçebelige bağlı olarak kavimlerin yer değiştirmesi vb. gibi nedenlerle Türk tarihinin destani-hikâyevi bir yansıması olan Dede Korkut'ta da İç Oğuz ve Dış Oğuz ifadeleri hikâyeye göre değişmektedir. Bazı hikâyelerde İç Oğuz ve Dış Oğuz kavramları da belirgin değildir, hikâyeye sonradan uyarlanmıştır (Eyüboğlu, 2019, s. 380-381).

Rum/Rum Eli: Dede Korkut Kitabı'nda *Rum*, *Rum Eli* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Rum* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 2 boyda geçer: Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu. Türkmen varyantında adı bir boyda, Bamsım Birek'de geçer (Gökyay, 1973, s. 337; Erdem, 1998, s. 811).

Orhan Şaik Gökyay'a göre *Rum*, Orta ve Batı Anadolu, Roma ve Bizans İmparatorluklarını gösteren bir ifadedir ve Dede Korkut'ta Bizans İmparatorluğu yerine kullanılmıştır. *Rum Eli*, Doğu Roma Devleti ülkesi, Bizans Devleti'ne bağlı olan yerlerdir (1973, s. 337).

Eskiden *Anadolu* Roma Devleti'nin, Doğu Roma Devleti'nin bir vilayeti idi. *Rum* adı *Roma*'nın Araplar tarafından söylenişidir. Türklere de oradan geçmiştir. *Rum Eli*, *Roma Ülkesi* anlamındadır ve Dede Korkut'ta *Anadolu* için kullanılmıştır. Destanın alt coğrafyasının *Orta Asya* olduğunu göstermektedir, çünkü Oğuzlar/Türkler *Orta Asya*'da yaşarlarken *Anadolu*'ya *Rum Eli* diyorlardı. *Anadolu* Türkleştikten sonra başka isimlerle adlandırılmıştır.

Tana Sazı: Dede Korkut Kitabı'nda *Tana Sazı* olarak geçmektedir. Adı bir boyda, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda geçer (Gökyay, 1973, s. 338).

Fahrettin Kırzioğlu'na göre *Dana Sazı*, *Ararat* eyaletinin merkezi sayılan *Doğu-Bayazıd*'ın ortasından geçen *Sarı Su* boyunda bir kamışlıktır. Keşfi'nin *Selimname*'sine göre 1514 yılında, Yavuz Sultan Selim, *Çaldıran* seferine giderken *Aras*'a karışan *Sarı Su*'yun üzerinde konakladıktan sonra ordu *Dana Sazı*'na gelmiş, oradan *Kara Pınar*'a, oradan da *Ovacık*'a varmış ve ertesi gün de *Çaldıran*'da savaşa girmişti (Kırzioğlu, 1952, s. 111 vd.'dan ataran Gökyay, 1973, s. CII).

Eski Türklerin yaşamında hayvancılık ve akarsular önemli bir yer tutardı. Hayvanlarıyla birlikte ırmak boylarında yaşarlar ve göç ederlerdi. Bu nedenle akarsular için birçok sözcük kullanılmış olmalıdır. Bunların bir kısmı kaynaklara yansımış, bir kısmı yazıya geçirilmediğinden unutulup gitmiş olabilir. Günümüzde Türkler akarsular için “*akarsu*, *ırmak*, *nehir*, *dere*, *çay*” gibi çok sayıda sözcük kullanmaktadır. Kaynaklara göre eski Türkler ırmakları *tana* olarak da

adlandırılıyordu. *Tana* sözcüğü, farklı bölgelerdeki benzer adı taşıyan ırmak adlarından anlaşıldığına göre “*akarsu/ırmak/nehir*” anlamında kullanılmış olan bir sözcüktür. Avrupa’nın en büyük akarsularından biri olan *Tuna* ve *Don* nehrinin eski adı *Tanapris*, *Tana* sözcüğünden gelmektedir. Milattan Önceki ve Milattan Sonraki ilk birkaç yüzyıla ait Batı haritalarında, *Karadeniz*’de *Azak Denizi*’ne dökülen ve bugün *Don Nehri* olarak bilinen ırmak, *Tanais* adıyla geçmektedir. Eski haritalarda *Tanais* adı, *Don Irmağı* için kullanılmıştır. *Don*, Batı Gök-Türkleri’nin batıdaki sınır bölgesiydi. Dede Korkut’ta Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda geçen *Tana Sazı*, günümüzde *Rusya*’da bulunan ve *Karadeniz*’e dökülen *Don Irmağı*’dır.

Türkistan: Dede Korkut Kitabı’nda *Türkistan* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Türküstan* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı’nda adı 2 boyda geçer: Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu. Türkmen varyantında adı 2 boyda geçer: Oğuzların Melallaşmakı, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973, s. 338; Erdem, 1998, s. 812).

Zeki Velidi Togan’a göre Dede Korkut’taki tarihî ve coğrafi adların çoğu, hikâyelerin Oğuzların *Türkistan*’da yaşadıkları bir zamana aittir. Örneğin; *Karaçuk Dağı*, *Karşu Yatan Kara Dağ*, *Ala Dağ*, *Kanlı Koca*, *Uşun Koca* vs. gibi adlar hep *Türkistan*’a aittir. Bamsı Beyrek Hikâyesi de *Türkistan*’da anlatılmaktadır. Oğuzlar bunları batıya getirirken mahallileştirmişler ve batıda olan olaylar ile de karıştırmışlardır. Bu nedenle hikâyelerdeki tarihî ve coğrafi adları doğru şekilde tespit edebilmek güçtür (Gökyay, 1973, s. XLIV). Faruk Sümer’e göre Dede Korkut’ta, iki yerde Salur Kazan, bir yerde Bayındır Han için belirtilmiş övmedeki *Türkistan* bu addaki ülkeyi ifade etmektedir (1972, s. 384-385). Dede Korkut’ta adı geçen *Türkistan*, *Orta Asya*’dadır. Anadolu-Azerbaycan bölgesi ve *Orta Asya*, tarihî ve kültürel olduğu gibi, coğrafi ve yer adları olarak da bağlıdır (Eyüboğlu, 2023e, s. 21).

Sonuç

Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı’ndaki 3. anlatı olan Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nun coğrafyası incelenmiştir. Dede Korkut Destanlarının ve ilgili boyun coğrafyasından söz edilmiş, konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapılmış, birçok araştırmacıların görüşlerine yer verilmiş, bazı değerlendirmelerde bulunulmuş, yer adlarından hareket edilerek anlatıdaki coğrafi saha tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada incelendiği üzere Dede Korkut Destanlarında belirli veya belirsiz olarak temelde *Orta Asya*, geniş *Avrasya* coğrafyası görülmektedir. Bu coğrafya *Tanrı Dağları*, *Sirderya-Talas-Çu-İli* kıyıları, *Hazar-Aral-Balkaş-Baykal* gölleri, *Altaylar-Ötüken*’i içeren, *Karadeniz-Kafkasya-Hazar*’dan *Gobi-Sarı Irmak*’a uzanan geniş coğrafyadır.

Dede Korkut'ta adları geçen *Aladağlar*, *Karadağlar*, *Gökçe Göl* gibi coğrafi yerler *Orta Asya* coğrafyasına uygun gelmektedir. Bu yerler; coğrafi olarak büyük, yüzlerce km uzunluğa, genişliğe sahip; bölgenin en büyük dağları, gölleri, ırmakları; insanların hayatında önemli bir yere sahip, kalabalık göçebe Oğuz halkını, hayvanlarını barındırabilen; bölgenin en büyük coğrafi yerleridirler ve Dede Korkut coğrafyasının merkezî konumundadırlar.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu çok köklü, tarihî-destani-efsanevi-mitolojik unsurlar içeren binlerce yıllık bir destandır. Destanın başkahramanı Bamsı Beyrek'tir. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda tarihî-coğrafi-edebî-kültürel olarak başlıca iki tabaka vardır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka şu tabakalardan oluşmaktadır: 1) En Eski Devirler Tabakası, 2) İskit/Saka-Hun-Kanglı-Uzun Tabakası, 3) Göktürk-Türkiş Tabakası, 4) Oğuz Tabakası. Boyun coğrafyasında bu tabakalardan izler görülmektedir.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun Bamsım Birek adıyla bilinen bir *Türkmenistan* varyantının ve birçok rivayetinin olması, *Orta Asya*'da yaygın varyantı *Alpamış*, *Kozı Körpeş-Bayan Sulu*, *Âşık Garip*, *Şahsenem-Garip*, *Boz Oğlan-Yusuf Ahmet*, *Sayatlı Hemra*, *Şah Kasım*, *Dengiboz* gibi birçok varyantının olması, anlatıda geçen birçok yer adı, anlatının Oğuzların *Hazar*'ın batısına, *Anadolu-Azerbaycan*'a göçlerinden önceye, *Orta Asya*'da yaşadıkları 10-11. yüzyıllardan eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Boyda yer alan kişiler, kahramanlar, çok sayıda motif, anlatının varyantları, ilişkili anlatılar geniş bir coğrafyada görülmektedir.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Dede Korkut'ta çok yer adının geçtiği boylardan biridir. Boydaki coğrafya açıktır, Batı Göktürk coğrafyasıdır. Destanın alt coğrafyasında, *Aladağlar*, *Karadağlar/Karacuk*, *Türkistan*, *Demirkapı*, *Garcistan*, *Amuderya*, *Bayburd Hisarı/Baybövürt Kalesi* yer almaktadır. Destanda bezirgânların *Rum Eli/İstanbul*'a gidip geldiğinden, *Yaltacuk*'un *Tana Sazı*'na kaçtığından da söz edilmiştir.

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda *Aladağ*, *Amit Suyu*, *Avnik Kalası*, *Bam Bam Depe*, *Bayburd Hisarı*, *Demirkapı*, *Dış Oğuz/Taş Oğuz*, *Gürcistan*, *İç Oğuz*, *İstanbul*, *Karadağ/Karacuk*, *Oğuz/Oğuz Eli*, *Rum/Rum Eli*, *Tana Sazı*, *Türkistan* yer adları geçmektedir.

Anlatının tarihî, edebî, kültürel, folklorik olarak olduğu gibi coğrafi olarak da Oğuzlar/Türkler hakkında önemli bilgiler içerdiği görülmektedir. Tarihin eski devirlerine gidildikçe yazılı kaynakların azaldığı, bu alanda sözlü kültür ürünlerinin değerli bilgiler verebildiği düşünülürse destanlarda yer alan coğrafya üzerine yapılacak olan bu türlü çalışmaların faydalı olacağı açıktır. Böylece milletlerin ortaya çıktıkları ve yaşadıkları coğrafyayı nasıl vatanlaştırdıkları ve sözlü kültür ürünlerine de işledikleri daha iyi anlaşılacaktır.

Kaynakça

- Aça, M. (2011). “İki Sır İki Kahraman: Uşun Koca Oğlu Segrek ile Kozı Körpeş”, *Millî Folklor*, S. 90, s. 26-36.
- Agacanov, S. G. (2015). *Oğuzlar*. Çev. Ekber N. Necef ve Ahmet Annaberdiyev. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Akar, A. (2019). Bir Milli Kültür Değeri Olarak Dede Korkut Oğuznâmeleri. *Nefes*, (35), 76-83.
- Akkoyun Koç, T. (2020). *Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi ve Kültürel Kimliğin Öğretimi*. Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Alptekin, A. B. (2000). “Bamsı Beyrek Hikâyesinin Motif Yapısı”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 35-48.
- Artun, E. (2015). “Dede Korkut Hikâyelerinde Eski Türk Kültürü Kodlarının İzleri”, *Düşünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (Bayburt, 21-22 Mayıs 2015) Tebliğler*, edit. Fatih Yalçın ve Kürşad Kara. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları. s. 25-32.
- Ata Yıldız, N. (2015). *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Avezov, M. (1997). “Kozı Körpeş-Bayan Sulu”, akt. Zeyneş İsmail, Ahmet Güngör, *Bilig*, S. 5, s. 93-106.
- Aydemir, A. (2010). “Dede Korkut Oğuzları’ndaki Kam Oğullarına Dair”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 189, s. 185-204.
- Bahar, H. (1994). “Türkistan’ın Coğrafi Konumu ve İlkçağ Kaynaklarına Göre Tarihi”, *Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 1, s. 233-244.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Barthold, V. V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi -Dersleri-*. Ankara: Çağlar Yayınları.
- Baski, I. (2007). “Demirkapılar (Temir Qapig, Vaskapu, Dömörkapu)”, *Turkish Studies*, C. 2, S. 2, s. 73-88.
- Bayat, F. (2016). *Mitten Tarihe, Sözden Yazıya Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Boratav, P. N. (1958). “Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, S. 48, s. 31-62.
- Boratav, P. N. (2015). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Buharalı, E. (2011). Demir Kapı - Iron Gate. *Türk Yurdu*, 31 (288), 28-30.
- Bulduk, Ü. (1997). Dede Korkut Destanları’nda Ortak Kültür Unsuru Olarak Yaşatılan Coğrafya. *Türkiye Günlüğü*, Türk Dünyası özel sayısı I, yıl 3, sayı 15, s. 466-470.
- Bulduk, Ü. (2020). “Dede Korkut’ta Geçen Oğuz Elleri”, *Uluslararası Dede Korkut’un İzinde/Sözünde Çalıştayı (Bayburt 22 Temmuz 2019) Bildiriler Kitabı*, ed. Üçler Bulduk ve Selma Köseoğlu. Bayburt: KUDAKA. s. 11-18.
- Cemşidov, Ş. A. (1990). *Kitab-ı Dede Korkud*. Akt. Üçler Bulduk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cemşidov, Ş. A. (1995). *Kitabi-Dədəm Qorqud, Əla Lisane-Tayifeyi-Oğuzan*. Bakı: Göytürk.
- Cemşidov, Ş. (2004). “Dede Qorqud Kitabı”nda Coğrafi Mühit, *Dede Qorqud Dünyası. Meqaleler*. Bakı: “Önder Neşriyyat”. s. 109-124.
- Çetinkaya, G. (2013). Dede Korkut Hikâyelerinde Sembol Olarak Meydan. *Milli Folklor*, (98), 73-86.
- Çetinkaya, G. (2015). *Dede Korkut Hikâyeleri’nde Semboller*. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Duymaz, A. (1999). “Kanturalı Boyundaki Bazı Motif ve Unsurlar Üzerine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 8, 360-386.
- Ebülğazi Bahadır Han (1974). *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*. Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Elibeyzade, E. (1999). *Kitabi Dede Korkud*. Bakı: Azerbaycan Tercüme Merkezi.
- Emeksiz, A. (2016). *Dede Korkut’un Paltosu*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2000). “Dede Korkut’taki Olayların Zamanı”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 157-160.

Ercilasun, A. B. (2002). “Salur Kazan Kimdir?”, *Millî Folklor*, S. 56, s. 22-33.

Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdem, M. (1998). *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*. Doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erdem, M. (2005). “Dede Korkut Destanlarının Türkmenistan Varyantının Yazma Nüshalarla İlişkisi Üzerine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 4 (Aralık 2005), s. 158-188.

Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Ergun, M. (1995). Bamsı Beyrek ile Alpamış Destanının Coğrafyası, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 40 (1992), 75-80.

Esin, E. (1976). “Fârâbî’yi Yetiştiren Kengeres Türk Muhitinin Kültür ve Sanatı”, *İstanbul Ü. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. VI, S. 3-4, s. 81-139.

Esin, E. (1991). “Amuderya”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 3, s. 98-99.

Eyüboğlu, D. C. (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Eyüboğlu, D. C. (2022). Dede Korkut’taki Salur Kazan Üzerine Bir Değerlendirme. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 87-145.

Eyüboğlu, D. C. (2022b). Dede Korkut’taki Bayındır Han Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (22), 275-315.

Eyüboğlu, D. C. (2022c). Dede Korkut’taki Bamsı Beyrek. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6 (21), 163-182.

Eyüboğlu, D. C. (2023). Dede Korkut’taki Demirkapı. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14 (66), 77-119.

Eyüboğlu, D. C. (2023b). Dede Korkut’taki Aladağ. *Anasay*, (26), 39-63.

Eyüboğlu, D. C. (2023c). Dede Korkut’taki Bayburd Hisarı. *Kafdağı*, 8 (2), 152-183.

Eyüboğlu, D. C. (2023d). Dede Korkut’taki Gürcistan. *Doğu Araştırmaları*, 2 (28), 81-108.

Eyüboğlu, D. C. (2023e). Dede Korkut’taki Türkistan. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 1-28.

Eyüboğlu, D. C. (2023f). Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nun Tarihi. *Kafdağı*, 8 (1), 37-99.

Eyüboğlu, D. C. (2024). *Dede Korkut Destanları*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Fedakar, S. (2004). “Alpamış Destanı Ve Dede Korkut Kitabı’nda Kahramanların Ortaya Çıkışı”, *Millî Folklor*, S. 61, s. 134-141.

Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

Güleç, Hamdi (2015). “Dede Korkut Hikâyelerinde “Bayburt” Ve Toplum Yapısı”, *Düşünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (Bayburt, 21-22 Mayıs 2015) Tebliğler*, edit. Fatih Yalçın ve Kürşad Kara. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları. s. 149-156.

Gülensoy, T. (2004). “Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Salur Kazan ve Tepegöz Boylarının Anadolu Varyantları ve Dede Korkut Hikâyeleri Coğrafyasının Tespiti Sorunu”, II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/I, S. 41, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 81-92.

Hacıyev, T. (1999). *Dede Qorqud: Dilimiz, Düşüncemiz*. Bakı: Yeni Neşrler Evi, “Elm” Neşriyyatı.

Halilov, A. (2016). “Köroğlu” ve Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarının Yapısal Benzerliği”, *VI. Uluslararası Köroğlu Sempozyumu (Bolu, 10-12 Ekim 2016) “Köroğlu ve Türk Dünyası Destan Kahramanları” Bildiri Kitabı*, ed. Azize Aktaş Yasa ve Faruk Öztürk. İstanbul: Kaan Matbaa. s. 51-72.

Hüseyinoğlu, A. Ş. (1998). “Əmin Abid ve “Kitabı-Dədə Qorqud” Haqqında”, *Millî Folklor*, S. 38, s. 46-51.

İbrayev, Ş. (2000). “Ebedî Miras”, akt. Nurettin Aksu, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 15-43.

Jirmunskiy, V. M. (1961). “Kitabı Korkud” ve Oğuz Destanı Geleneği”, çev. İsmail Kaynak, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, S. 100, s. 609-629.

Jirmunskiy, V. M. (1961b). “Sirderya Boyunda Oğuzlara Dair İzler”, çev. İsmail Kaynak, *Belleten*, XXV/99, s. 471-483.

Kalenderoğlu, İ. (2011). “Türkmenistan’da Dede Korkut Hakkında Yapılan Çalışmalar”, *Turkish Studies*, Volume 6/1, s. 1339-1348.

Kaya, D. (1995). “Alpamış Destanı”, 1995 Dünya Hoşgörü-Manas-Abay Yılı VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri ve Türk Dünyası Kültür Kurultayı (Kırıkkale 9-11. 6. 1995) Bildirileri, s. 87-93.

Kemaloğlu, M. (2019). *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.

Kırman, Ü. (2004). *Dede Korkut Anlatılarının Karşıtlıklar Kuramına Göre Çözümlemesi Ve Bu Kuramın Anlatı Öğretiminde Kullanımı*. Doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Kırzioğlu, M. F. (1963). “<<Dede-Korkut Oğuznâmeleri>> Arsaklıklar Devleti Oğuzları’nın Destanlarıdır”, *Türk Dili*, S. 139, s. 363-369.

Konratbayev, A. (2000). “Korkut Ata Hakkında”, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 147-182.

Ligeti, L. (1986). *Bilinmeyen İç Asya*. Çev. Sadrettin Karatay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Margulan, A. (2000). “Korkut: Efsane ve Hakikat”, akt. Banu Muhyayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 123-146.

Moldabayeva, D. (2005). “Sır Derya” Havzasının Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Bilig*, S. 35, s. 1-16.

Nısanbayev, A. (2000). “Türk Halklarının Büyük Düşünürü Korkut Ata”, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 1-13.

Oh, E. ve Joreyev, M. (2011). “Alpamış Destanında Baysın Kelimesinden Görünen Kurt Totemi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz (15), s. 149-157.

Orhan (Kurulay), S. (2007). *Hudûd el-Âlem’e Göre 10. Asırda Türk Boyları*. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (1994). “Dede Korkut Kitabı’nın Eski ve Yazılı Kaynakları Hakkında (Topkapı Sarayındaki Oğuz Destanı Parçaları ile Karşılaştırma)”, I. Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 113-128.

- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar), II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkan, N. (2015). “Gagavuz Kültüründe Oğuz Unsurları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, ed. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 455-464.
- Öztürk, A. (2012). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Paksoy, H. B. (1985). “Alpamış ve Bamsı Beyrek: İki Ad, Bir Destan”, *Türk Dili*, S. 403, s. 619-622.
- Sakaoğlu, S. (1998). “Kam Püre’nün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı’nın Anadolu Ağızlarındaki Değişmiş Şekilleri”, *Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar (I İncelemeler-Derlemeler)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları. s. 169-176.
- Sarıtaş, S. (2008). “Dede Korkut Hikâyeleri ve Âşık Garip Hikâyesi’nde Yer Alan Maddi Kültür Ürünleri”, *Turkish Studies*, Volume 3/1, s. 89-95.
- Seferli, G. (2011). “Akademisyen Hamit Araslı ve “Kitab-ı Dede Korkut”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi (Azerbaycan Özel Sayısı)*, S. 2011/1, s. 86-93.
- Sümer, F. (1959). “Oğuzlar’a Ait Destani Mahiyette Eserler”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII/3-4, s. 359-455.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, A. (2017). *Dede Korkut Hikâyeleri’nde Yapı*. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şahin, V. (2017). ‘Dede Korkut Hikâyeleri’nde Mekân Algısı ve Kurgusu. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 8, s. 1-49.
- Şen, C. (2018). *Dede Korkut Anlatıları’nda Büyülü Gerçekçilik*. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şeşen, R. (2010). *İbn Fadlan Seyahatnamesi ve Ekleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Şeşen, R. (2017). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları / Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı. Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Üçüncü, K. (2006). *Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamiş*. İstanbul: Töre Yayın.
- Yazıcı, O. (2011). “Hazaraların Menşei ile İlgili Yeni Bir Görüş”, *TÜBAR*, XXIX, s. 475-492.
- Yılar, Ö. (2000). “Dede Korkut Kitabındaki Bamsı Beyrek İle Anadolu’da Anlatılan Bey Böyrek Hikâyeleri Ve Masalları Üzerine Motif Bakımından Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Millî Folklor*, S. 48, s. 43-47.
- Zahidoğlu, V. (2020). Dede Qorqut Kitabı’ndaki Bazı Tartışmalı Yer Adları Üzerine. *Journal of Old Turkic Studies*, 4 (2), 531-545.